

Архив/Archive

Николай Аретов

Институт за литература – Българска академия на науките
naretov@bas.bg**Една непубликувана сатирична творба
на Васил Попович и нейният контекст**

Nikolay Aretov

Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences

One unpublished satirical work by Vasli Popovich and its context**Abstract**

This paper presents the satirical works of Vasil Popovich (1833-1897), most of them unpublished in his lifetime, and analyses them in the context of their time – the debates about the standard language, about literature and the Bulgarian Literary Society from the end of 19th century. In the focus are also the conflicted relations of V. Popovich with Ivan Vazov, Aleksandar Teodorov-Balan, Vasil D. Stoyanov, and Konstantin Jireček. The tension between them is interpreted as a manifestation of their competition for symbolic capital and for gaining an important position in society and literature. As a supplement, at the end is added an unpublished text by V. Popovich from 1887, written in an imitation of Oldbulgarian/Church-Slavonic language as a personal letter.

Keywords: Vasli Popovich; satire; Konstantin Jireček; Aleksandar Teodorov-Balan; Vasil D. Stoyanov; Orientalism; symbolic capital

На битово ниво сме свикнали да мислим хумора и сатирата като явления от един ред, който частично се припокриват. И това има своите основания. От друга страна, те са и доста различни явления. Хуморът поражда усмивки и в този смисъл е елемент от *Joie de vivre*. При сатирата не винаги е така, тя може да е плод на негативни емоции, а и по

правило поражда негативни емоции в обектите, към които се насочва. В някои случаи може и да служи за освобождаване (на автора, а и на неговата публика) от натрупаните отрицателни енергии. От тази гледна точка предлаганата тук статия има, надяваме се, място в темата, на която е посветен този брой на списанието.

* * *

В началото няколко думи за Васил Попович (1833-1897). Житейският му път не се вмести в обичайните схеми - роден във Влашко, руски възпитаник, той е един от малцината, които се връщат в Българско. Попович е просветен деец, който не попада и в клишираната представа за „народните мъченици“. Оказвал се неведнъж във вихъра на обществените борби и то нерядко на страната на радикално настроените си съвременници, той не се включва в никоя от съвременните му групи. Причината вероятно е и в тежкия му, не особено общителен характер. Доколкото днес може да се реставрират литературните и личните му приятелства, то те го свързват с хора като Д. Великсин, които също не се радват на особен интерес от страна на литературните историци.

Попович търси по-високо образование в Русия, където учи първо в киевската Втора гимназия (1851-1856). Съществуват предположения, че заедно с по-големия си брат Константин (Костаки) Попович (1821-1876) участва като доброволец в Кримската война. След като завършва гимназия Васил се завръща при брат си в родния си град Браила, след това постъпва в Киевския университет (1857), прекъсва и след нов престой в Браила следва в Московския университет (1858-1861). Завръща се в Браила и постъпва като учител в Болград (1861/62-1865), по-късно се завръща в родината, която фактически не познава, и се установява като учител във Велес (1872-1874), а след това в Пловдив (1874-1877/79). След учредяването на Княжество България е избран за народен представител, премества се в София, където е учител по български език на княза, преподавател във военното училище, член е на Учебния съвет към Министерството на народното просвещение, а в края на живота си и училищен инспектор в Самоков. (Вж. още в: Аретов 2000)

В. Попович участва активно в дебата около Българското книжовно дружество, което се учредява в хотела на брат му. Костаки е сред „настоятелите“, т. е. дарителите, а Васил - след кандидатите за членове. На учредителното събрание (29 септември 1869) изборът обаче пада върху М. Дринов (председател), В. Д. Стоянов (деловодител) и В. Друмев, който като че ли е бил конкурента на В. Попович, който

е избран за редовен член доста по-късно, през 1884 г. По това време, а и по-късно гледната точка на В. Попович е близка до позициите на Каравелов и Ботев, някои изследвачи дори свързват с Попович една дописка за Книжовното дружество във в. „Свобода“ от 19 февруари 1870 г., подписана „един браилчанин“¹. Конфликтът е ясен и той приема различни форми. След учредителното събрание, според писмата на деловодителя, Костаки започнал всячески да пречи. Поне такава е гледната точка на В. Д. Стоянов, който не пести епитетите и нарича Костаки „най-черната душа: интригант, завистлив, егоист, злобник, шарлатанин и пр. висшей степени“. (Арнаудов 1966: 129)

Полузабравеният днес Попович не е случайна фигура в предосвобожденската, а и в следосвобожденската литература. Той навлиза категорично във възрожденската поезия със стихотворенията „Гроза“ и „Тъга“, публикувани в списанието на българските студенти в Москва „Братски труд“. Това са двете най-познати днес негови предосвобожденски лирически творби, извън широко коментирания негов „Монолог или мисли на владиката Иларион напред да изгори българските книги от книгохранителницата на търновската митрополия“ (1859), приеман като първи български опит в драматургията. Малко познат е и основният му белетристичен текст, публикуван на руски „Откъс от разказите на моята майка. Разходка до лозето. Българска повест“ (Русская беседа. - 1859, № 18 Български превод Попович 2000: 10-34). Другите му предосвобожденски литературни опити са практически непознати дори за изследвачите, тъй като са неподписани или под тях стои неразчетен псевдоним. Несъмнено по това време Попович е писал и други стихотворения и кратки прозаични текстове, но те или са публикувани по-късно, или не са публикувани с името му, или не са запазени, а ако са запазени в архива му - не са датирани. Без да се нареждат сред най-добрите образци (П. Р. Славейков, Хр. Ботев) известните стихотворни опити на Попович несъмнено са представителни за търсенията на възрожденската поезия и заслужават вниманието на изследвачите и любознателните читатели. В някакъв смисъл същото важи и за белетристичните му опити, а и за навлизането в драматургията след Освобождението. Още в Москва Попович започва да рисува, а още по-рано – и да свири на цигулка, но навлизането му в живописата и музиката остават практически непознати за съвременниците му.

Следосвобожденските стихове на Попович са пръснати из различни периодични издания от края на 70-те и началото на 80-те години: в. „Марица“, „Български глас“, „Периодическо списание“. Издирването

---

¹ Свобода, № 13, 19 февруари 1870. Според М. Арнаудов текстът „издава мислите на самия редактор“. Вж. Арнаудов 1966: 144. Вж. и Аретов 2000: 127-134.

им не може да се смята за завършено, почти сигурно е, че Попович е публикувал и други поетични опити, като цяло усилията му обаче остават в периферията на литературния живот. Днес е трудно да се разбере защо - една част от стиховете му наистина не са особено сполучливи, но друга са несъмнено интересни и намират известно признание преди всичко чрез включването им, от една страна в двете най-авторитетни хрестоматии - на Вазов и Величков и на Костов и Мишев, а от друга - в популярните песнопойки. Или, с други думи казано, те присъстват както сред високите, така и сред по-ниските пластове на литературата от това време. От цялото творчество на Попович на най-голяма популярност се радват детските му стихове, събрани в стихосбирката „Детска гусла“ (1879, 1880, 1883) - единствената му книга с поезия. Тук, под името „Полско цвете“ е поместено известното на мнозина „Цвете мило, цвете красно“.

* * *

Попович е автор на множество сатирични творби, писани в различни жанрове, повечето останали в ръкопис. Особено място сред тях заемат непубликуваните стихове за Вазов. (Вж. Аретов 2002: 166-171) Въпреки че няколко стихотворения на Попович са включени в престижната „Българска хрестоматия“ на Ив. Вазов и К. Величков, отношението на Попович към Вазов е доста хладно, ако не и негативно. Архивът му пази няколко негови любопитни стихотворни реплики към поезията на именития му съвременник. Първата е „И. В.а/а „Гусла“ (След прочитането ѝ)“:

Предисловие, празнословие,
Две сестри, малинки,
Подражанье без сумнение,
Слаби поезийки![...]

Архивът на В. Попович пази и други задявки с народния поет: „À la Vasof“, „След прочитанието на „Хаджи Ахила“ от И. Вазова“. Вероятно тези стихове също са писани веднага след публикуването на Вазовите произведения. „Хаджи Ахил“ излиза първо в сп. „Наука“ (г. 2, № 1 и 2) през 1882 г.; по-късно творбата е включена в „Повести и разкази“ (1892). Подобен е случаят с визираният в „À la Vasof“ „гимн с наслов „Природа“. Вазовото стихотворение „Природа“ („Поклон на теб, природо, създаване необятно“) (Вазов Т. 2, 1955: 11) излиза в същата първа книжка на „Наука“. По-късно то е печатано под заглавие „Към природата“ („Поля и гори“). Вазов е автор и на други стихотворения със сходни заглавия. Още през 1871 г. във Влашко той пише

„Към природата“ („Природо прекрасна, природо всесилна“) (Вазов Т. 1, 1955: 386), което дори праща на В. Друмев за публикуване в „Периодическо списание“, но стихотворението е отпечатано за първи път едва през 1949 г. Друго Вазово стихотворение се казва „В природата“ (Вазов Т. 2, 1955: 310), то е публикувано за първи път в „Скитнишки песни“ (1899), но със заглавие „Предпазливост“. Най-вероятно е Попович да визира публикацията в „Наука“ - двете стихотворни закачки стоят една до друга в архива му.

Днес е трудно да се разберат мотивите, които движат сатиричното перо на Попович. Понякога, но не винаги, той е строг критик, художникът Н. Павлович го е изпитал на гърба си, друг път е рязък в публицистиката или в житейските си жестове. Известна е само една публикувана негова сатира в мерена реч, насочени към конкретна личност - „Героя на нашето време“, при това подписана с псевдонима „Пътник“. Според изследователите обектът е В. Д. Стоянов, отколешен противник в борбите около Книжовното дружество. В архива му обаче се пазят множество конкретни епиграми, прозаични сатири за К. Иречек, за които ще стене дума по-долу, и др.

Критиките на Попович към Вазов продължават и в други характерни текстове, запазени в архива му. Попович на няколко пъти използва епистоларната форма за да създаде публицистични текстове, които сякаш са готвени за печат, но остават непубликувани. Подобен характер има и запазеното в архива писмо от 12 октомври 1894 г. до И в Самоков. (ЩДА ф. 988, а. е. 9, л. 4-5. Вж. и Аретов 2000а: 166-172) От текста на евентуалното реално писмо е отпаднало всичко битово. Останала е характеристиката на двама поети. Тя е доста критична, но е изказана с разбиране, без остроги и издевателства. Единият от тях е „мелез от поет и подражател“. Другият „е сатирик и още зъл сатирик, и повече нищо. Аслъ и епохата, в която живеем, не заслужва друго, освен сатира“.

В края като че ли са разкрити и имената на двамата поети. „Тая наша епоха е преходна, а пък премине ли тя, поезията, истинската поезия, художествената поезия ще възкръсне и у нас. Ще я възкръснат отчасти Вазовци и Михайловскиевци, а напълно - новите, истински даровити поети...“ Всъщност това споменаване, формално не е свързано с предишните характеристики, но някак логично следва от тях и може да се предположи, че тук авторът просто е пропуснал на прикрие имената на поетите, за които говори. Още повече, че известното от други текстове негово мнение за Вазов е напълно синхронно с казаното тук.

Малобройни, лаконични и останали непубликувани, споменатите несъгласия на В. Попович с Ив. Вазов представят една неочаквана и

много интересна гледна точка към българската литература от края на XIX в. Те са подчертано критични не само към неоспоримия класик на българската литература, а и към един от водещите поети на по-младото поколение - Ст. Михайловски. Може да се спори дали зад критичните бележки не се крие някаква форма на писателска ревност. От друга страна, случайно подхвърлените фрази на В. Попович съдържат една много плодотворна визия за съвременното и бъдещето на българската литература, която до голяма степен се осъществява през следващите десетилетия. При това тя има допирни точки както с възгледите както на Хр. Ботев, така и с младите от кръга „Мисъл“.

* * *

Една непубликувана творба на Попович представлява по-специален интерес. Тя също е изградена по познатия модел, но житейският материал, на който се опира, провокира любопитството на днешния читател, а и косвено разкрива важни страни от неговия манталитет, разбирания и душевни борби. В архива на писателя се пази разказът „Възпоминание за чуждите нрави в София. Дон Жуан“ (Попович 2000: 258-267; вж. и Аретов 1999: 131-139; Аретов 2001: 162-170.), който е част от своеобразната трилогия „Смях и гняв“, в която са включени още печатаният разказ „Самозваний доктор Кибритов“ (1894) (Попович 2000: 241-257) и непечатания „Даскал Първев“ (ЦДА, ф. 988, а. е. 21). „Дон Жуан“ представлява сатиричен портрет на съвременник - мъж, който изоставя бременната си любовница и бяга в чужбина. Героят обяснява своето заминаване с по-различни мотиви: „Хората са тука мизерни [...] малодушни, интриганти. Тука човек не може нищо да направи, освен да се мъчи денем и нощем напразно. Станал съм сред вас като вампирин.“ Намесени са и не особено похвалните нрави на двореца, като моралната присъда е произнесена от една консервативна и патриархална гледна точка. Събитията са представени през очите на двама явно образовани българи (придшната епоха би ги определила и като „природни“), които не само срещат чужденците и коментират тяхното поведение, но дори и ги проследяват в парка.

Разказът не е особено сполучлив, но провокира читателя да потърси прототипите на героите, които са представени с напълно условни инициали - А., Х., Г. Една изкусителна, макар и не напълно доказана хипотеза би могла да свърже донжуана с Константин Иречек. Изразът „чуждите нрави“ от заглавието подсказва, че става дума за чужденец, при това „знаменитост“, „един от нашите просветители“, посрещнат с отворено сърце от българите („Ние ви имахме като свой.“), като една от основните причини за това положително отношение са и славис-

тичните занимания на Иречек Героят има червена (на друго място „чифутска“) брада и прилича на „евреин, пришелец от Русия или от Румъния“. Накрая той заминава набързо, подгонен от обстоятелствата. Споменаването на Русия или Румъния вероятно трябва да маскира твърде директното назоваване на познатата личност и едва ли е сериозен аргумент срещу предлаганата хипотеза.

Както е известно К. Иречек пристига в България през 1879 г. и става главен секретар на Министерството на народното просвещение, след това министър, а накрая - председател на Учебния съвет и директор на Музея и Библиотеката. На 1/13 септември 1884 г. той заминава за в Прага, където поема катедра в университета. Десетина години по-късно Бай Ганьо ще го заvari все още ерген, който живее с майка си и да се чуди „за коя госпожа е думата“. (Константинов 1989: 49. „Бай Ганьо у Иречека“ е публикуван за първи път в „Мисъл“, 1894, № 2.)

Малко парадоксално личността, която се противопоставя на Иречек и на „чуждите нрави“, е Васил Попович. Парадоксът е в това, че той никак не е подходящ за говорител на традиционния битов консерватизъм. Всичко в живота му го отнася по-скоро към лагера на „проевропейски“ настроените българи от това време, при това с показателното в случая уточнение за близост до славянофилските среди. Както бе вече дума отношенията между К. Иречек и В. Попович са обтегнати. Иречек по принцип е доста строг към българите, понякога е мнителен и прави впечатление на надменен. Негативното му отношение към Попович може да се обясни с въздействие от страна на В. Д. Стоянов - приятел на Иречек и заклет противник на Попович. В дневника си Иречек на няколко пъти иронизира Попович. Изглежда с „Дон Жуан“ българинът си отъмщава на ироничния и самоуверен чужденец.

Събитията в творбата започват „през месец август 1884 г.“, и ако се съди по датирането на другите разкази от трилогията „Смях и гняв“, „Дон Жуан“ е писан непосредствено след заминаването на Иречек. Прелъстената хубавица, която очевидно не е случайна личност, също провокира любопитството ни. Тя се оказва приближена до двореца, на нея е била „връчена“ „една част от судбата на софиянците, за да не кажа по-голяма дума“. Бележките на Владимир Сис към изданието на писмата на Иречек ни представят годеницата на Иречек и историята на техните взаимоотношения:

[...] Клотилда Цветишич, хърватка от Загреб, свършила педагогика във Виена, учителка в Загреб, после учителка и директорка в първата Софийска девическа семинария (сега гимназия). Хората, които са я познавали, казват, че била сериозна жена и че дълго време се противила да приеме ръката на Иречек. Пред големите настоявания на Иречек най-после скло-

нила да се сгодят, дала си веднага оставката и заминала за Загреб да се приготви за сватба и да чака там Иречек да дойде да се венчаят. Като се върнал от България в Прага, Иречек писал на Цветишич, че неговото семейство никак не позволява да се ожени за нея, но че той е готов да държи на думата си, ако тя настоява. Щом получила писмото, тя веднага без колебание отговорила, че престава да се счита негова годеница. Съпругът на нейната по-стара сестра проф. Майсnek от Загребския университет без съгласието на Цветишич е ходил в Прага да се обясни лично с Иречек. Вследствие на това Иречек се намирал в такова угнетено и раздражено състояние. (Сис 1924: 280).

* * *

Сходна косвена сатира на Иречек може да се открие и в един по-късен текст от архива на Попович - „Послание Зоила Аристархова Александру Онголскому“ от 1887 г. (ЦДА ф. 988, а. е. 57). Това също е остро сатиричен текст, оформен като лично послание. Търсенето на адекватни дискурсивни средства продължава. Стилизацията е по-явна и по-амбициозна - използван е някакъв изкуствен език, а и стил, който трябва да се възприеме като църковнославянски. Обвързаността с православието и църквата е характерно за руския вариант на славянския дискурс и го отграничава от централноевропейския вариант. В резултат обемът е нараснал, а текстът затруднява днешния читател. Вероятно Попович пише по конкретен повод - пътеписа на К. Иречек „Рилский Манастир“ (Периодическо списание, № 18, 1885.) и въобще състоянието на „Периодическо списание“ и Българското книжовно дружество (харатейното дружество), което през 1884 г. възобновява официално дейността си в София, а от 1881 г. започва да издава отново „Периодическо списание“. Самият Иречек също не е доволен и споделя това в писма до Марин Дринов (Вж. Миятев 1959). Подобни сатирични прицели присъстват и в други негови текстове, но тук те до голяма степен са потънали във фразите, които трябва да стилизират посланието на един учен духовник до негов събрат по призвание.

Както е посочено в посланието, основният конкретен прицел - пътеписът на Иречек - наистина е превод от чешки (под заглавието е пояснено „Из чешкото списание Osveta, 1883, кн. 8, 9 и 10). Името на преводача не е посочено в „Периодическо списание“ (Периодическо списание на БКД, 1885, кн. 18, с. 360-389.), но упреците към него не са основателни.

В писмо до К. Иречек от септември или октомври 1886 г. Ал. Теодоров-Балан му съобщава: „Тъкмя да продължавам в Пер. списание превода на статията Ви „Rylský Klášter“. Г-н Брожка [учител в Софийската мъжка гимназия] Ви събщи за преводача. Ако бихте мислили,

че е сгодно да се вместиат допълнителните Ваши бележки, аз моля да ме сдобиете с Вашето мнение“ (Миятев 1959: 239). За съжаление от писмото на Балан не става съвсем ясно дали става дума за продължаване на работата на друг преводач. Опитите да бъде открита някаква информация по този въпрос в запазената част от кореспонденцията на Ян Брожка с К. Иречек (НАБАН, ф. 3, оп.1, а.е.380) не дадоха резултат. Още през 1882 г. като студент А. Теодоров-Балан превежда друга статия на К. Иречек „Из Източна Румелия“, която е отпечатана като подлистник във в. „Марица“ и чийто превод е отбелязан като много сполучлив от М. Дринов. (Вж. Миятев 1959: 189 и специално бел. 1 и 2. Вж. също и езиковите бележки по повод превода, изпратени до Балан от самия Иречек. – Пак там, с. 194).

Не са основателни и всички упреци към самия текст, който е добре написан, съдържа интересна информация, особено за чуждите читатели, а и отношението към България и българите е по-скоро добронамерено. Вярно е единствено, че казаното за самия манастир и за неговия патрон е сравнително малко. Вярно е и друго, погледнат през призмата на постколониалната критика, пътеписът може да бъде прочетен и като ориенталистки текст. (Аретов 2018: 61-71). Интересно е, че по-късно Иречек наистина публикува по-разгърнато и по-детайлно описание на същите места в книгата „Пътуване по България“. Тя е издадена първо на чешки през 1888, след това в съкратен немски вариант (1891) и накрая на български (1899) в превод на Ст. Аргиров от чешки с известни добавки на автора. (Вж. Иречек 1974).

Сатиричните стрели на Зоил Аристархов не са насочени единствено към К. Иречек, който е назован Константин Пражкий. Названието „Цветолобител“ може би визира връзката на Иречек с Клотилда Цветич. Редом с него са окарикатурени и някои българи, като прототипите не са винаги ясни. Предложените тук предположения се опират преди всичко на първите имена на споменатите лица и на обвързаността им с БКД (наричано тук „хартейно дружество“) и „Периодическо списание“, които несъмнено са визирани.

По това време Книжовното дружество е в криза. „След главното събрание от август 1884 г. за един период от цели 14 години Дружеството изпада в сериозна вътрешна криза“. (...) Дринов и Иречек заминават, Ръководството на Дружеството изпада в ръцете на подпредседателя – заслужилия в миналото, но тщеславен човек В. Д. Стоянов.“ (Божков и др. 1971: 35-36, главата е дело на Цв. Тодорова) Кризата е забелязана от обществото и Министерството оправя официално писмо до Дружеството. Текстът му е подписан от министъра Георги Живков, но вероятно е писано от началника на отделение А Теодоров (т. е. Балан):

...Но от две-три години насам, справедливо или несправедливо, из българския печат и из обществото се четат и слушат неприязнени съждения за дейността на Книжовното дружество и за издаването на „Периодическо списание“. Естествено е, че такива съждения не могат да останат без влияние и върху фактично изказаното разположение към дружеството и неговото списание от страна на народното представителство или на самото правителство (...)

(Снегаров и др. 1966: 137-138)

В. Д. Стоянов отговаря пространно, като акцентира върху славното минало на БКД.

Александър Онгълски, фикционалният получател, към когото е насочено посланието на Зоил Аристархов (т. е. на Попович), представлява специален интерес, тъй като авторът като че ли го чувства близък, въпреки че на места може да се допусне и известна ирония към него. От друга страна, конкретните неща, казани за него, са твърде малко. Младостта, учеността и интересът му към езиковите въпроси, както и малкото име, насочват към Александър Теодоров-Балан, който по това време също е сред редовните сътрудници на „Периодическо списание“, където, след няколко години рецензира стихосбирката на В. Попович „Детска гусла“². Само през 1885 г., когато е публикуван и пътеписът на Иречек, в „Периодическо списание“ излизат няколко статии на Ал. Теодоров - „Старият български език и новобългарските наречия“ (№ 14), „Към звука Ъ в новобългарския език“ и „Един принос към височкия говор“ (№ 15), „Миладиновските песни и Щросмайер“ (№ 16), „Книжовни вести“ (№ 17) и рецензия (№ 18). В последните два броя се появява и книгопис, подписан от „Балан“.

Може да се предполага, че зад името Василий Черний („него же космати брати бяха поставивше проигуменом обители онаго хартейнаго дружества“) се крие Васил Д. Стоянов. Конфликтът между двамата е стар, не липсват и нови поводи за изостряне на напрежението. Според К. Иречек, който е подчертано негативно настроен към Попович в своя непубликуван Дневник и в други текстове, след критичната рецензия за разказа на Попович „Един епизод в Мехадия“ (Периодическо списание, 1881, № 1 и 2) от Светослав Миларов, (Периодическо списание на БКД, 2 (1882), кн.2, с. 188) авторът насочва гнева си срещу дружеството и публикува във в. „Български глас“ (3, 9 октомври 1882 г.) поемата „Героя на нашето време“, чийто протагонист визира В. Д. Стоянов. (Вж. Иречек, Т. 1, 1995: 223.) Не е изключено Васи-

---

² Теодоров. Балан, А. Детска гусла... съчинил В. Н. Попович; Домашни забавления... Съставил Марко Балабанов; Стихотворения за малките деца... Написа Иван Вазов; дребни стихотворения за децата в отделенията от П. Р. Славейков... - Периодическо списание, 8, 1891, № 37-38, 246-293.

лий Черний в някаква степен да визира и Васил Друмев (митрополит Климент).

Сред другите споменати имена най-лесно се разпознава Петър Пешааго - Петър Пешев (1858-1931) литературен критик и общественик, редовен член на БКД от 1884 г., активен сътрудник на „Периодическо списание“, който се подписва под многобройните си рецензии като „П. П-в“; по-късно е министър на правосъдието (1894-1900) и министър на народното просвещение (1913-1918). Теодор Етърски вероятно Тодор Пеев (1842-1904) от Етрополе, по това време деловодител на БКД, редактор на някои книжки на „Периодическо списание“. Бокор Тракийский и „тракийския скопец“ пък може да е Иван Богоров (1818-1892), по това време възрожденският книжовник сътрудничи на „Периодическо списание“. Този механизъм на разгадаване на имената е по-трудно приложим при Петку и Николай Мненийски; сдвоеността на двете имена сякаш не позволява да се свърже първото с Петко Славейков, който по това време също е сред активните сътрудници на списанието, а второто – с Никола Михайловски.

* * *

В отношението на В. Попович към сатирично представените негови съвременници могат да се потърсят различни мотиви. Най-ясни са личните конфликти (особено при В. Д. Стоянов). Наред с тях има и други.

Визираният пътепис на К. Иречек, както и други текстове на образовани славяни, слависти и славянофили, градят едни особен образ на България и Балканите. Това е място с чудесна природа, където живеят особени хора – те едновременно са свои – „братя славяни“ и чужди – явни аборигени и покварени с отровата на Ориента дребнави псевдоинтелигенти, които трябва да бъдат цивилизовани. Цивилизаторите са добре подготвени и разполагат с необходимите институционални средства, с които да изградят и наложат своя дискурс за аборигените. Този дискурс, субективно добронамерен и съчувствен, гради познанието за аборигените, което ги представя и пред свои (пред славяните) и пред другите (пред Европа и учения свят). След М. Фуко, Е. Саид и постколониалната критика не ни е разрешено да не си дадем сметка, че това познание е и власт, че то е форма на подчиняването им.

Част от местната интелигенция, много често получила образованието си в големите славянски средища, се чувства засегната и изтласкана на заден план от цивилизаторите. И тя се стреми да изгради контрадискурс, с който да се противопостави на външните цивилизатори, да ги изтласка и да заеме мястото, което смята, че ѝ се полага. В

различни текстове и социални жестове В. Попович търси основанията на своя контрадискурс в патриархалния консерватизъм и в стилистиката на религиозната книжнина. Съществуват и други възможности – например проевропейски дискурс, извеждане на преден план на други етнически компоненти на българската нация (прабългари, траки), виктимизиране, етнически месианизъм и пр.

Конфликтът е между две сходни личности или групи, споделящи едни и същи предразсъдъци. Той може да изглежда междуличностен, но в същността си е конфликт между две социални роли, между обществени позиции и свързаните с тях дискурси. Първата роля е тази на цивилизатора, дошъл отвън в Ориента, за да донесе плодовете на Просвещението и да ги наложи със сила. Втората е на местния интелегент, който се съпротивлява срещу цивилизатора, защото отказва да бъде обект на цивилизоване и да бъде третиран като по-нисш. В този конкретен случай той може да чувства, основателно или не, че му е отнета ролята на цивилизатор, която сам играе или най-малкото – за която се е готвил, която репетира. Може да се допусне, че, поне от известна гледна точка, става дума за конкуренция за роля, възприемана като централна и за двамата кандидати. Всъщност и Попович, роден в Браила, днешна Румъния и завършил Московския университет, и Иречек са се формирали другаде, идват отвън и имат сходни амбиции.

Реакцията на В. Попович към текстовете на Иречек за България и българите не е единствена, но и не е общоприета. В представителните текстове от епохата доминира друго, по-скоро противоположно отношение. Иван Вазов например възприема гледната точка на Иречек, както в пътеписите, така и в някои от белетристичните си творби. В един от ключовите за жанра у нас свои творби „Великата рилска пустиня“ (1892), Вазов охотно се позовава на Иречек като на специалист по българските въпроси. Нещо повече, народният поет го възприема като образец и като цяло възприема гледната точка на чужденеца и дори някои от неособено ласкателните му наблюдения върху туземците. (Вазов 1956: 27, 31, 44, 51)

С тая цел вземах със себе си освен картите и три-четири съчинения, които съставляват всичката литература за Рилската планина... Рилският манастир от д-ра К. Иречек...

Погледнете дунавските голи равнини, там селяните живеят още в земята като троглодити... С какво се хранят тука хората? Навярно и те с шума [като козите им]? Няколко гушави жени и деца, що се мяркат там, допълнят тъжния ефект на тая жалка картина. (Вазов 1956: 27, 31)

В приложението е включен непубликуваната творба (ЦДА ф. 988, а. е. 57) на В. Попович в два варианта. Първият е разчитането на текста, като са посочени и авторовите редакции и възможни различия. Вторият предава на съвременен български език, като следва възприетата норма за нормализация, без да се променя смисъла му.

В разчитането и превода активно участва Кета Мирчева, който направи и ценни бележки по коментара, за които ѝ дължа най-искрена благодарност.

Н. А.

Литература

ЦДА ф. 988. (Васил Попович)

Аретов 1999. Аретов, Н. Един неочакван образ на Иречек. Разказът на В. Попович „Възпоминание за чуждите нрави в София. Дон Жуан“. - *Номо bohemicus. Българо-чешка преводиада*. № 3-4, 1999, с. 131-139. [Aretov 1999. Aretov, N. Edin neochakvan obraz na Irechek. Razkazat na V. Popovich „Vazpomnianie za chuzhdite nravi v Sofiya. Don Zhuan“. - *Nomo bohemicus. Balgaro-cheshka prevodiada*. № 3-4, 1999, s. 131-139.]

Аретов 2000. Аретов, Н. *Васил Попович. Живот и творчество*. София: Кралица Маб, 2000. [Aretov 2000. Aretov, N. Vasil Popovich. Zhivot i tvorchestvo. Sofiya: Kralitsa Mab, 2000.]

Аретов 2000а. Аретов, Н. Един непозната гледна точка към българската литература от първите следосвобожденски десетилетия. Два текста от архива на Васил Попович. - В: *Конструирание на традицията. Юбилеен сборник в чест на проф. Милена Цанева*. Съст. М. Кирова и Н. Чернокожев. С.: УИ Св. Климент Охридски, 2000, с. 166-172. [Aretov 2000а. Aretov, N. Edin nepoznata gledna tochka kam balgarskata literatura ot parvite sledosvobozhdenski desetiletiya. Dva teksta ot arhiva na Vasil Popovich. - V: *Konstruirane na traditsiyata. Yubileen sbornik v chest na prof. Milena Tsaneva*. Sast. M. Kirova i N. Chernokozhev. S.: UI Sv. Kliment Ohridski, 2000, s. 166-172.]

Аретов 2001. Криворазбраната цивилизаторка. За един епизод от живота на Клотилда Цветишич в София. - В: *Тя на Балканите*. Благоевград, 2001, с. 162-170. [Aretov 2001. Krivorazbranata tsivilizatorka. Za edin epizod ot zhivota na Klotilda Tsvetishich v Sofiya. - V: *Tya na Balkanite*. Blagoevgrad, 2001, s. 162-170.]

Аретов 2002. Аретов, Н. Иван Вазов и Васил Попович. Из историята

- на едно забравено литературно съперничество. - В: *Наследството Вазов*. С.: Университетско изд. Св. Климент Охридски, 2002, с. 166-171. [Aretov 2002. Aretov, N. Ivan Vazov i Vasil Popovich. Iz istoriyata na edno zabraveno literaturno sapernichestvo. - V: Nasledstvoto Vazov. S.: Universitetsko izd. Sv. Kliment Ohridski, 2002, s. 166-171.]
- Аретов 2018. Западната граница на Ориента. – *Дългият осемнадесети век. I Миналото на Балканите: Подходи и визуализации*. – Българско общество за проучване на XVIII в., 2018, с. 61-71. [Aretov 2018. Zapadnata granitsa na Orienta. – Dalgiyat osemnadeseti vek. I Minaloto na Balkanite: Podhodi i vizualizatsii. – Balgarsko obshtestvo za prouchvane na HVIII v., 2018, s. 61-71.]
- Арнаудов 1966. Арнаудов, М. *Българското книжовно дружество*. София: БАН, 1966. [Arnaudov 1966. Arnaudov, M. Balgarskoto knizhovno druzhestvo. Sofiya: BAN, 1966.]
- Божков и др. 1971. Божков, Ст., В. Паскалева, Цв. Тодорова, В. Василев. *История на Българската академия на науките. 1869-1969*. София: БАН, 1971. [Bozhkov i dr. 1971. Bozhkov, St., V. Paskaleva, Tsv. Todorova, V. Vasilev. Istoriya na Balgarskata akademiya na naukite. 1869-1969. Sofiya: BAN, 1971.]
- Вазов 1955. Вазов, Ив. *Събрани съчинения*. Т. 2, София: Български писател, 1955. [Vazov 1955. Vazov, Iv. Sabrani sachineniya. T. 2, Sofiya: Balgarski pisatel, 1955.]
- Попович 2000. Попович, В. *Съчинения*. Издири и подготви за печат Н. Аретов. София: Кралица Маб: 2000. [Popovich 2000. Popovich, V. Sachineniya. Izdiri i podgotvi za pechat N. Aretov. Sofiya: Kralitsa Mab: 2000.]
- Иречек 1995. Иречек, К. *Български дневник*. Т. 1. 1879-1881. Т. 2. 1881-1884. (2 фототипно издание. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995). [Irechek 1995. Irechek, K. Balgarski dnevnik. T. 1. 1879-1881. T. 2. 1881-1884. (2 fototipno izdanie. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1995).]
- Иречек 1974. Иречек, К. *Княжество България*. Пловдив, 1899, Т. 2. Пътувания по България. Превод Ст. Аргиров. (2 изд. под редакцията на Евл. Бужашки и В. Велков, София 1974.) [Irechek 1974. Irechek, K. Knyazhestvo Bulgariya. Plovdiv, 1899, T. 2. Patuvaniya po Bulgariya. Prevod St. Argirov. (2 izd. pod redaktsiyata na Evl. Buzhashki i V. Velkov, Sofiya 1974.)]
- Константинов 1989. Константинов, А. *Съчинения*. Т. 1, София: Български писател, 1989. [Konstantinov 1989. Konstantinov, A. Sachineniya. T. 1, Sofiya: Balgarski pisatel, 1989.]
- Миятев 1959. Миятев, П. *Из архива на Константин Иречек*. Т. II. София: Българска академия на науките, 1959. [Miyatev 1959.

Miyatev, P. Iz arhiva na Konstantin Irechek. T. II. Sofiya: Balgarska akademiya na naukite, 1959.]

Сис 1924. Сис, Вл. Кореспонденцията на д-р Константин Иречек с Марин Дринов. - *Годишник на Народната библиотека в София за 1923 г.* София, 1924. [Sis 1924. Sis, Vl. Korespondentsiyata na d-r Konstantin Irechek s Marin Drinov. - *Godishnik na Narodnata biblioteka v Sofiya za 1923 g.* Sofiya, 1924.]

Снегаров и др. 1966. Снегаров, Ив., П. Миятев, Д. Велева, Л. Костадинова. *Документи за историята на българското книжовно дружество*. Т. 2, 1878-1911. София: БАН, 1966. [Snegarov i dr. 1966. Snegarov, Iv., P. Miyatev, D. Veleva, L. Kostadinova. *Dokumenti za istoriyata na balgarskoto knizhovno druzhestvo*. Т. 2, 1878-1911. Sofiya: BAN, 1966.]

Теодоров-Балан 1883. Теодоров-Балан, Ал. Ние спрямо езика си. - *Балкан*, бр. 37-38 от 1883 (*Периодическо списание на БКД*, кн. 18, 1885, с. 455-461. [Teodorov-Balan 1883. Teodorov-Balan, Al. Nie spryamto ezika si. - *Balkan*, br. 37-38 ot 1883 (*Periodichesko spisanie na VKD*, kn. 18, 1885, s. 455-461.)]

Приложение

ЦДА ф. 988, а. е. 57

[Заглавна страница]

Посълание

къ

Зоила Аристархова

къ Александру¹ (Аскаландру) Жгълскоуоумоу (Онголскоуоумоу)²

1887

[с. 2]

Посълание

къ

Просвѣщенноуоумоу, велемждроуоумоу, оученолюбовоуоумоу, сърдцю
вождіеленноуоумоу друоугоу моіеому Александру Жгълскоуоумоу
отъ

Съмирннадоу доухъмъ съхымъника и друоуга

іего Зоила Аристархова

„Умъ царѣва, умъ ровува,

Умъ патки пасе“

(Нов. Бзл. Пословица.)

Се не изъ неприазни некона, не лестна, либо заднымъ оумъмъ, паче
же истинноа дружба вѣдомъ пиша ти, възлюбленны друже, оумолата
та въсемъ съмирениемъ разоума своего, от глаубины сърдца, Христа ради
посътрадавъшааго за ны на крестъ, не прогнѣватиса тебе симъ посъланиемъ,
аще и єдинимъ неразоумнымъ глаголѣмъ, либо нетъчнымъ выражениемъ
моимъ вознеодоуєши и възропцєши на ма искреннааго друоуга твоего,
негда чѣта писаныа въ посълании семь почтиши ихъ оскървлениемъ, либо
нароушениемъ сладостынааго покоа самозавъвенина твоего, но прости мнѣ,
братє, великодоушно за всѣа, іажє прѣчуєствоуєши и оумъмъ разсадиши,
чѣта.

[с. 3]

Паче же въсєго молиж та оукръпи(ти) сърдце свое търпениемъ, доухъ
же свои съмирениемъ и правдолюбинемъ, оправданиа ради самыа истины,
іако подоваєтъ истинноуоумоу философу и дєицю, испъзнаюцюоумоу
съзнаниемъ правоты своего разоума дълзгъ свои. Ты же, zelo рада,
троудишиса дънъмъ и нъциа на поприцѣ наоукы и чєловѣчъскыихъ знании,

¹ Първоначално Александру, поправено отгоре на Аскаландру, а след това вписано отново над него в междуредието Аскаландру.

² Първоначално Жгълскоуоумоу поправено отгоре в междуредието на Онголскоуоумоу, Следва тайнопис от 8 знака.

по благоу и пользе ближнихъ, жаждоущихъ и чащащихъ просвѣщеніа и процвѣтаніа младаго българскаго народа. Сказано бо есть: не мирская, либо скоропреходяща славы, но безътелесныа нетлѣннаа стажати подобаетъ челоукоу разумноу, сия бо слава крѣпка на земли, отъ неа же есть въ боудоущихъ колѣнѣхъ и вѣцѣхъ, слава печатанаа истинноу любовью по всемоу трезвенноуоумоу, сего ради и полезноуоумоу.

Ибо что мирская слава и велемоудрваніе соуетноуе, что челоуекъ, либо славыи оумъ его; Мирская слава пълна временнаа прельстива, лыжнимъ блѣскымъ, она же и прѣходяща. Иако вѣтеръ палатии прѣхода и губельнымъ доуновеніемъ своимъ сжигаетъ листвие травъ, тоукъ и древесъ, неоставляа имъ единыа капли влаги, неукрѣпленнаа паче соуша и оубадаа и, тако и она. Челоуекъ же іако нежноуе биліе травноуе, растацне на полехъ и в дѣбрехъ, доидеже

[с. 4]

истинныи дъждъ напаяешъ е и слънце сгрѣваетъ земля, досагаа благотворнаа теплота корни его, ему же расти и зеленѣтиса, крѣпжти и цвѣсти, оуслаждаа зрѣніе и обонаніе челоуека. Такожде и челоуекъ, докдеже сзнаніемъ истины и правды напаяетса сръдце его, доухъ же его сгрѣваетса свѣтымъ истиныи проницаа теплотоа вѣры оумъ и разумъ его, семоу расти в бозѣ, цвѣсти добродѣтелиа и благоухателіа, снати емуу разумымъ, искреннымъ благымъ словомъ, добрыми же дѣлыи веселити сръдца и доуша въсехъ ащущихъ и жажжущихъ неземныа добродѣтели.

Свѣтъ оубо истиныи правдыи небесныа не блещетъ лъжнимъ снаниемъ, іако свѣтъ исходаа искоусно отъ лъжи, но снаетъ непрѣлжнимъ свѣтымъ свѣтлыа радугыи небесныа, симъ спасительнымъ, либо оусъпокоительнымъ божественнымъ знаменіемъ имъже Прѣблагыи Господь обѣтова сьпасшымъ имъ людемъ от потопа концыи катаклизмоу, іако не повторитса ему николиже, докдеже³ явленіемъ іаа оукрашатиса невоу.

Тако и разумъ челоуечии николиже помрачитса, докдеже обѣтованаа правдоа освѣщатиса воудетъ. Сжтъ бо нщии ино и неіерно соудіащии, тѣмъ азъ, брате, не вѣроуѣа, отрицааса ихъ іако отъ сатаны, иже⁴ подобно

[с. 5]

древнымъ, некогда оумствовавшимъ еллинымъ, вѣровавшимъ нечестиво идоламъ и въсакагааго рода множесъкымъ богамъ, прѣдставленіа мьнимгааго разума, роуками же челоуеческыми искоусно содѣланнхъ, глаголавшихъ оутыи софистъ и схоластикъ сице: „Се соущи подобны богамъ, іако твореніа⁵ по образу и подобію ихъ, сего ради и разумымъ не ниже сздателии своихъ. Ибо все постигнути челоукоу и разумоу его можно.“ И пакы глагола: „Аще и не оудобъ челоукоу досагнутиса небесе безъкрыленъ

³ Последната дума е вмъкната в междуредието.

⁴ Следва не зачертано.

⁵ Първоначално творения, поправено на творения.

соуще, оумъмъ же пакы крылатъ и можетъ летѣти и выситиса в прѣвыгренныа области, едѣа съзыраемыхъ окомъ, либо еднымъ въображеннемъ⁶, созерцати разоумъмъ, изследоуа и оуразоумѣваа порадыкъ и законы нестества вънего видимааго и невидимааго. Таковыи мѣже, окомъ гордости зра, толико прѣвзнесошаса надъ въсемъ създаниемъ самааго Бога, еже прѣидоша прѣдѣлъ съдравааго разоума и тѣмъ погоубиша и остатъкъ него.

Сего ради Прѣблагый Господь попоустѣ нанъ тѣма мраговнесина, они же сами себа низвъргоша от тѣхъ недосагаемыхъ высотъ.

[с. 6]

Идеже вѣнаха досагли, възнесшиса своимъ слабымъ оумъмъ, и падоша долоу, въ поучитѣкъ безумиа идеже⁷ и скончашаса зело посрамленными.

Глагола тебѣ, но то быстъ волѣа Въсевышнааго⁸, да бы истреблѣеннемъ и съзпнованиемъ ихъ дати мѣсто людемъ инааго рода оума, благообразнымъ, съмиренымъ, не беззоумствовавшиимъ перениемъ своимъ, отърекъшиихъса обезыанъсъкааго подражаниа тѣхъ мзюногослоуотыхъ глаупѣць, имъже не моудрость, но аки скотамъ безъсловеснымъ травоу на синадение подъбааше.

Се бо и пѣтицы небесьныа⁹ высаса горѣ, далеко въ небо оухода, пакы на земліа оусаждайтса: они же мзниша во вѣки вѣковъ тамо остатиса. Пѣтицы бо, аще и едиръмъ чаето оупиваѣтса, пакы на земліа сънисходѣатъ, чоуа потрѣбность питатиса зернами тукъ и растении, клюа добрыа сѣмена, они же мзниша еднымъ едиръмъ питатиса можно. Не питавъшоуоумоу же ихъ едироу, духовънааго и телеснааго гаада ради своего лъжемоудрии сии разоумъ свои въ коньць поадоша. Истинно съмиреныи человекъ съдравымъ разоумъмъ отъличаетъса. Он же истинноа оукрѣпѣаетъса, питааса вѣроа в Божественныи промыслъ, дааи ему насоуцныи хлѣвъ доуши, плоти¹⁰ и тѣла. Ибо Господь Въсеблагый все премждро сътворилъ нестъ и далъ мѣсто вънемоу въ вселеннѣи. Нѣстъ бо творениа него, нѣст скота, гаада, рыбъ, либо прѣсмьыкаѣщихъ са, нѣст билиа гадинааго, камзѣна, либо

[с. 7]

иннааго метала, прашънааго даже зерна, еже не обрѣсти себѣ мѣста въ въздоусѣ, на земліа, въ водѣ, либо въ прѣисподныхъ земліа. Глаголоу даже и кыиждомоу звоукоу дано мѣсто в соуждениахъ разоума. Каждоуоумоу же речѣнию, ради тѣа либо иныа¹¹ логычъскыа тажести в словънъмъ выражении мысли законъмъ синтаксиса мѣсто поповающе, тоуьное, неизъмѣнное в слозѣ опрѣдѣлено и въсакое перемѣчениа речѣнии в комъ либо смыслъ, либо

⁶ Първоначално въображеннемъ еднымъ, поправено на еднымъ въображен-
ниемъ.

⁷ Последната дума е вмѣзната в междуредието.

⁸ Първоначално Божѣ, поправено на Въсевышнааго.

⁹ Последната дума е вмѣзната в междуредието.

¹⁰ Последната дума е вмѣзната в междуредието.

¹¹ Първоначално оныа, поправено на иныа.

поучати и наставляти меньшихъ и неразумныхъ еще братии своихъ, оуча матернооученому азыкоу, якоже и благо и правословно него. Темъ же врѣменъмъ молихъ та не охладѣти николиже твоеному рѣзвению, ради правѣднаго изгнаниа въсехъ нечистотъ, вошедьшихъ со врѣменъ гражданскаго оумозатъмнѣниа българскаго народа въ срединѣ новобългарскыа рѣчи, каковы, приклада ради, въскасаго рода и вида варваризмъ.

Къ томоу же, аще и полиглотъмъ (многоазычнымиъ) слывѣши, сирѣчь многии¹⁷ диалекты вѣдаѣши и оуспѣшно владѣши, пакы охранѣтиса тебѣ слѣдоуетъ, да бы прѣслѣдованиемъ сихъ варваризмъ, самъ не поддашиса влианю ихъ весьма художественнаго, либо хитросплетеннаго ихъ строа и темъ невольнo погоубиши и остатъцы нѣкыхъ идиотизмъ чистыа българскыа рѣчи.

Тако, брате, подобно Соломона, любя правда истины ради, не из челоуѣчѣа тцеславна и лоукаства, мечемъ еа разрешаи,

[с. 10]

оустановлѣи и въ конецъ ошѣждаи нечестивыхъ варварскыхъ съписателии, ихъ же оумъ искони помраченъ бывъ сатанъмъ и него геенскыи чады, иже в съписаниахъ и в наоуцѣ пиша, сами науокъ распинаѣтъ яко Христа, попираа ганечествыа и калныа и зловонныа ногама, якоже и въса, елико освашено еа со врѣменъ первыхъ равноапостола нашихъ, сир. сватынижъ еа невѣдаа, то творѣтъ.

Ты же, яко дряхлъ оумъмъ, сего ради, не приличествоуа тебѣ летати смѣшно и прѣлетати область съдравааго разума, въздържи ихъ и отечъски настави на пѣть истины и въздържаниа, моудрѣишоуоумоу ихъ соущѣ, дабы праздныи мечътаняиа и тлетворныи помысли не питатиса имъ болѣ. Сего ради добро сие сътворивъ, великыа похвалы оудостоинишиса отъ всѣего оученааго мира, поеликоу и другождь нееднократно ознаменовалса еси съ достоинствомъ, възприавъ на себа зъвание оучителя и проповѣдника, зане и мънози теба благоумъ оучителъмъ своим нарекоша и понынѣ еще¹⁸ нарицаѣтъ, оувѣровавъ непрѣложноуоумоу розоумоу твоеному: разъсѣдалъ бо еси тьмоу отъ оуѣи ихъ и се нынѣ зратъ истинъ: ибо въ проповѣдоуѣномъ звоукословии¹⁹ съпасение отъчааго своего²⁰ азыка обрѣоша.

Они же оученицы твои доселѣ чаѣтъ отъ теба мъногааго, алча жажда изъвѣдати законы

[с. 11]

терминологии и синтаксиса – оноу дивъноу оустроѣиѣ и съчетаниѣ речении чистѣишиа българскыа рѣчи, еже оупотрѣблѣиши²¹, пиша в съписаниахъ и

¹⁷ Първоначално многы, поправено на многы.

¹⁸ Последната дума е вмъкната в междуредието.

¹⁹ Следва обретоша зачертано.

²⁰ Първоначално своего отъчааго, поправено на отъчааго своего.

²¹ Първоначално оутрѣблѣиши, поправено на оупотрѣблѣиши.

іеже проповідаючіши непрѣложно отъ начала, со вѣрменъ изведенна твоего на поприцѣ наоукы и разума вещии мѣногыѣхъ.

Разъскєи, братє, и сна тѣма, да бы, блуждаа по тебе шѣдѣше слєпо, неждємъ іако тии слєпохромьи, ведомьи²² тѣкмо єднимьимъ окомъ зрашааго слєпохромааго, и во вѣ слєпотѣ и хромотѣ своєи главы своєа друугъ о друугѣ разбїємъ слєпо тѣкааса. Сѣними завєсоу мрака от очїа нашоу да оузримъ лєпотоу твоего же свєта, им же самъ зриши истиноу вещии. Ибо истинноє слово спаситєлно єстѣ, оно же чѣсто силѣи сѣвѣрхъєстєственѣи своєи²³ глаупааго чєловєка в оумьнааго прєвратити можєтѣ, безоумьнааго же и бєсы моучимьааго филолога отъ безумїа и моукъ бєсѣ спасаєтѣ. Сѣмоу примєр чюдєса слова Господѣ нашего²⁴ Иисуса Христа. Неизповєдимы во соудѣбы Божїи, боуквы же Закона Божїа во высѣмъ творєнии єго,

[с. 12]

іакоже и вѣ дарѣ слова до конца непрѣложныи.

Бєзнѣказано же измєненїа никакого терпитѣ. Ибо от истиньи ни єдинааго малєншааго звука, да же чѣрты єдинїа отъ(н)їати можно, камо ли цѣлѣстѣнааго рєчєнїа. Тако бо сѣтвори Господѣ: отъчєнє да хранитєса завєтно, прєдавааса наслєдникы наслєдникомъ и поколєнїємъ. Вѣ сємъ отчєнємъ вєра добрыи нѣравы и бл҃гьна обычаи, іакоже и разоумьныи закѣны отъчєнє страны, коупно сѣ азыскьмъ, либо диалєктомъ заклѣчѣааса.

Тождє рекоу ти, напоминаа тебе вєлемоудрєнє изърєчєнїє некєого дрєвлє славиааго моудрєца: „Природоу вещии силѣи неразоумноѣ єлико измєнити трудно. Пачє же не подобаєтѣ славоумьноуоумоу чєловєкоу. Лучѣше ни єстѣ слѣдовати оунаслєдованьїи закѣнъ природь, приспособїаа разоумъ єго²⁵ кѣ лучѣшємоу бл҃гоу своємоу, нежели искажати природѣ своєѣ²⁶, не вѣ силахъ сѣшє²⁷ ничєгоже лоучшааго от сєбѣ сотворити мѣнимьимъ насїлєственнымъ прѣвобразованїємъ. Ибо безоумно єстѣ прѣтивоу рѣжїа прѣти: оуклонїааса самопрїзѣволно от природь вещии, гоубитѣ либо образъ своєго єстєствѣ, либо чїстьїи разоумъ єнѣ.“

Братє, и аз вїждѣ, іако не лєтѣ єстѣ славенѣбл҃гариньмъ соуше, глаголати и писати

[с. 13]

нємьцькьїимъ, либо иньїмъ тоуждыимъ диалєктїчєскьїимъ сложеннїємъ на вѣл҃гарскѣмъ азыцѣ. Ибо, ацѣ и не столь отъвратитєлно бываєтѣ, чѣсто вєлмы тѣмы подобно, смєшно и осудитєлнааго осмѣанїа достоїно. Пачєже тебе подобаєтѣ стражємъ быти на сємъ поприцѣ, іако вєсуоуоумоу

²² Следва єднимьимъ, зачєртано.

²³ Последната дума є вмѣкната в междурєдїєто.

²⁴ Следва Иису зачєртано.

²⁵ Първоначално своєго, поправєно на єго.

²⁶ Следва соушѣ зачєртано.

²⁷ Последната дума є вмѣкната в междурєдїєто.

въ писаниахъ, богатоуоумоу опытомъ, чрѣватоуоумоу моудростиа, да бы не дати примѣра синцевааго мраковіесина либо иномоу зловредноуоумоу влианію, приносациоуоумоу затѣмненіе сълицю разоума, втѣргноутиса въ списаниа харатейнааго друужества, идеже доселѣ многое неверное отстранашеться²⁸ прѣдъварителнымъ обсоуждениемъ и не допускасхеться²⁹ въ безоукоризвенныхъ книзѣхъ его стараниемъ нікогда. недовѣрившааго, аще и (не вежаи) радителнааго моужа, иже во отѣцѣхъ нашихъ именемъ же до нынѣ слывоущааго (именемъ) отца Василиага Чернааго.

Суть бо мнози ишоущии мѣдростъ не въ спасительныхъ поучениемъ съчиненихъ, но³⁰ тѣмъ въ софистичьскыхъ и педантизмъмъ обильныхъ книзѣхъ, невежди соуце, слабыи разоумъмъ, не въ силѣхъ отличити моудроуе от ценааго³¹ смѣшнааго.

[с. 14]

Ты же, брате, перо, свое чѣрнильными мастилами обилно оумаста, затѣмъ начѣртаннымъ словомъ, яснымъ и непрѣложнымъ, гласѣ свои, како ти подобаетъ, въздвизи, іако богомъ въдѣхновенноуоумоу; моужоу и вопль истинны изгригнувъ изъ гортани своена, оукрѣпи ихъ доухъ и въсправъ (нѣхъ) отъ земляаго каала, очистивъ ихъ чистотою чистааго знанія. Тѣмъ же образъмъ навѣди ихъ благообразными на пѣтъ истинны и азыкословнааго любованія, даа оумъ ихъ зрациимъ, нічего не видациимъ, оушамъ ихъ слышациимъ, но затѣкнѣтими невѣжествомъ прозрѣти и прослоушати истинно.

Брате Аскаландре³², коль оуслажденъ бысть доухъ мои чѣтениемъ списанія нікояго вельми мѣдрааго, маститааго же оученааго волхва цветолоубителя мѣжа, иже во врѣма оно пѣтешествоуа крѣзь вѣлгарскаа земля обданіемъ прелестии іаа пѣвненъ бысть иже въдѣхновеннымъ слогомъ пииты, коуини[?] и повіествователя описа, даже въ малостѣхъ вѣсе, іако оузрѣта очи его и слышаета оуши его пѣтѣмъ пѣтешествоуа³³ на колиместѣ отъ богоспаценааго первопрестолаа града вѣлгарскыа земли Софии (Пріемѣдрости), даже до пріедіелъ обіетованныа, издревле Богъмъ хранимыа пріельстныа поустини и обитѣли присноблаженнааго прѣподовнааго, иже во сватыхъ

[с. 15]

богоотецъ нашихъ сватааго Іоанна Рильскааго, и коліко паки възнегодова разоумъ мои грѣшныи, іагда оузрѣхъ, коль искажено бысть прѣложениѣ³⁴ сего льстивааго вѣлгарскоуоумоу сердѣцю описанія на отѣчѣмъ же азыцѣ: іако

²⁸ Първоначално отстранашеса, поправено на отстранашеться.

²⁹ Първоначално допускасхеса, поправено на допускасхеться.

³⁰ Последната дума е вмѣкната в междуредието.

³¹ Последната дума е вмѣкната в междуредието.

³² Първоначално Александрѣ, оправено отгоре на Аскаландре.

³³ Първоначално цѣдыши, поправено на пѣтешествоуа.

³⁴ Първоначално прѣложениемъ, поправено на прѣложениѣ.

обоганъ выхъ смыслъмъ его, толико оуныниемъ исполниа сердце мое симъ приложениемемъ.

Къи приложи съписание сие; къи тцеславыи неvěжда, движимыи желаниемъ совершити неіакыи подвигъ, незнаниемъ азыка отъчѣаго, ниже дори синтаксисъ его, кощунствомъ своимъ вонистинуу искази и истѣза и оскверни сие глаубокооусадительное описательно-историко-пниитическое творение отца Константина Пражьскааго; Коими речениами изража тебе, друуже, негодование мое; Аще и обиднымъ глаголъмъ напада на нь. Аще и кощунъмъ нарека его въ правоте своего гнѣва, ради нелѣпааго слога его, пакы мало моу³⁵ вѣдетъ. Оуне ѣмоу, семоу оученичѣскоуоумоу неvěжде, иже ис вѣзнамѣренно ради обогащения вѣагарскыа писменности приложениемемъ съчинения отъца Константина Пражьскааго, не³⁶ излишнымъ ради³⁷ ревности, нѣ тѣкмо ради полнааго неvěдениа образъ своего³⁸ матерьнааго азыка, отъ оумьнааго

[с. 16]

сътвори глаупое. Изъгонѣа же варваризмъ иныхъ, самъ испѣлни варваризмы приложение свое, ибо таковымъ и солленщъмъмъ нѣсте гнѣла(?) въ нимъ.

И чѣго обрѣсти не можно в приложении семъ; и германизмъ, и чѣхизмъ, и русизмъ, и мравковнесизмъ тѣмы темъ! Чѣта, тѣкмо прѣпинадешиса³⁹ ногама камнехъ нецнихъ, оум же, іако и азыкъ, прѣпинадѣса в следовании чѣтениа, іако бы падаѣтъ и вѣсправѣаѣтъса чѣредѣю[...]⁴⁰ отъ прѣтѣкновениа въ слозѣ.

И рекохъ си в оумѣ: нелоучыше ли ми бѣ, вѣзложивъ на себа обѣтъ поклѣниа, самомоу лично съвършити подвигъ странствованиа и пѣтшествиа стототъ апостолѣтѣ, либо стотѣа поклонникѣ. въ та же поустыниа свѣтааго Іоанна Рильскааго, тѣмъ же пѣтнемъ отца Константина, и своими очима оузѣрѣти и оурозоумѣти сии толикимъ хоудожѣствомъ описаниыа прѣлѣсти оныа страны отъчина зѣмьли, нежели распинатиса сторицеа, іако мѣченикоу, чѣтениемъ приложениа некоего неоукы.

И пакы рекохъ си, чѣта далѣе: Се обрѣтаѣса въ мгновении семъ іако бы возлежѣцъ прѣдъ оуготованноа трапѣзоа изъ драгааго древа, оукрощеннаа вельми хоудожѣственно и покрывѣа златоа тѣканиа съ прѣдложенными же

[с. 17]

блуди горыкихъ іастѣвъ и питии, ихъ же вѣкоусити не можно.

Кѣ чѣмоу, размышѣаахъ, сицевое описание имъ же чѣтениемъ до коньца насладитиса не можно; Розсоудихъ, братѣ, и оурозоумѣхъ, колико и писаниа иногда извращениамъ полны. Попоустѣ, рекохъ си. Господъ и на ма грѣшнааго

³⁵ Първоначално ѣмоу, поправено на моу.

³⁶ Първоначално отъ, поправено на не.

³⁷ Последната дума е вмѣкната в междуредието.

³⁸ Следва азыка, зачертано.

³⁹ Първоначално съпотикаѣшиса, поправено на прѣпинадешиса.

⁴⁰ Следва зачертана дума, която не може да се разчете със сигурност.

тажькоє наказание за всекы мои греси хъ.

Рече бо Господъ: „человека приевъзнасѣшаагося строптивостина гордини своего разума смириа, расенавъ оумъ него акы прахъ земьныйи доуховениемъ вѣтъра, мѣдрость него погоубила в конецъ замениаа разумъ него невежествомъ и глоупостию, да бласнетъ простота въ помышлении отрицаѣщаагося естества азыка своего, и посрамию него негоже азыкомъ.“

Тако рече Господь Саваодъ. Не терпитъ бо Всевышнійи никакого отстѣпления ниже от истины, ниже от ясности, теучности, либо легъкости, плавности, правилности и образности сего последьнаго, сир. слога.

Не тако ли посрамъ сын и некоего мѣжа именемъ Василиа, иже чаромѣтиемъ звукуъ прославилса бѣ во врѣма оно. Нынѣ же съхъмому приавѣшааго, подзстрижененоу бывъ искоуснымъ врадобреемъ, оуделившааго са же отъ соуѣтнааго мира сего и затворивѣшаагося въ клетъ своа, иже възложи на себа обѣтъ

[с. 18]

мълчаниа, дверемъ глоухо затвореннымъ о прощении грѣхъ своихъ молитвоу сежечасно твора, чаетъ помилованиа от Господа Исуса Христа; съказано бо естъ въ писаниехъ: „Соуѣта соуѣтъ и въсаѣьскаа соуѣта.“

Прости, брате, мнѣ недостоинуоумоу аще въпрошоу та: чѣто оубо твориааше и гдѣ обреташеса во врѣма оно отецъ Василии Черныйи, него те косматии братии вѣха поставивѣчь⁴¹ проигоуменъмъ обытели онааго харатеинааго друужьства вашего; гдѣ вѣхати очи него, слоухъ него, егда именнымъ приложителъ сеи възалиа и възжажда везъмръзтныа славы и авие испълниса воля него; съзравъ ли онъ и понынѣ ли ещѣ съмирениемъ на сънъмы⁴² своимъ оуслаждаети свои доухъ; почто, брате Александре, (.....)⁴³ не оузрѣ сие попоущение протосингела коупно и логодѣта своего – отца Феодора итъраскааго; сиа во кънига съписаниа не бы толь осквернена была симъ невъзърачнымъ прѣложениемъ хоудьшиимъ даже съписании многихъ глоупъць; чѣго ради сеи отецъ Василии допусти до олтарю слоужениа наоуць и онааго маститааго отьца Петра Пешааго, негоже нарицаемоу стоокымъ Аргоуцьмъ харатейнымъ; чъмоу, брате, сен Моужъ не наказа кемоу строго блюсти „Периодичьскоє съписаниа“ отъ въсаѣьсихъ навождении лоукавааго, яко изъвранныоумоу соудни въ него

[с. 19]

добрааго и нелѣпааго в съписаниехъ, яко критикоу неосоудивѣшооумоу многихъ пиитъ и не пиите, низрикоувъ ихъ въ поучини⁴⁴ забвѣвениа льдскааго, осмеаниа и пороуганиа.

Чъмоу сен моужъ, глагола тебе, младъ соуца разумъмъ же якобы врадѣтъ, не възмоутиса ине възпротивиса не косно, пачѣ же кривословию сего

⁴¹ Следват две зачертани неясни букви.

⁴² Последните две думи са вмѣкнати в междуредието.

⁴³ Следва два реда тайнопис, оставен в скоби.

⁴⁴ Първоначално поучинѣхъ, поправено на поучини.

млададо неопереннадо еше опытъмъ оученика; Чьмоу не посъла и не пооучити семоуеще маложиа толика ко патриархамъ възгарскадо азыка и възгарскына словестности – законодательемъ – ко отцъмъ Петкоу и Николаю Мненискымъ; како оуразоумѣти сие попоущение; Или, брате Александре, „врана вранѣ очи не клюетъ“; Тако бо показаса мьне⁴⁵, либо друугъ друуга страшахаса, либо невиннымъ младенъчыскымъ страхопочитаниемъ другъ друга взаимно дара, покровителстваваша⁴⁶ непрѣложно.

Въ концѣ же всехъ размышлении приложяюще: ельма братии харатейнадо дружества не летъ, либо не подобаетъ неоувидети оукоризна ради съзнаниа грѣхъ своихъ: О страхъмъ и взаимнаа лестина развращенныи! вскоую мещете калъ на нехъ, негда сами погразосте въ немъ по оуши; Кымъ въздържаниемъ от смѣха съобща тебѣ, друуже, како и отъць Константинъ Цветоубитель в очю самъ гладголашаше ми

[с. 20]

Чѣсто, негодоуа приложениемъ съчинениа своего на възгарскъмъ (азыцѣ) диалекте: „како оубо не срамятъса нече нарицатиса вѣщыми в шоуждехъ азыцѣхъ, негда своего матерънадо подобающе не вѣдаятъ; Не оузнаа бо, гладголашаше отецъ Константинъ ниже себа, ниже оума, ниже дара Своего в сихъ изъкаженныхъ, пълныхъ погрѣшности приложениехъ, идеже соуцаа възгарскаа речъ тако бы ногама ко верхоу обращена, ко древоу некоему пригвождена, распинаема, моучима, плюема и възневозможно истържема. Сего ради грѣшныи азъ до нынѣ остахъ шоуждъ теплоты съчувствиа мзногихъ съплѣмненныци сърдецъ, иже немогша постигнути оумъмъ първообразъ съписаниа моего, глоупадо ради приложениа сего младага вашита мѣдруца:

За тимъ отъвращаа посрамьленныи очи Свои отъ мою очю со глоубокымъ въздыханнемъ хваташеса за чърныаа брада своя, и, давъ воли отчѣганю моему, тагдаше ѿ зело своими⁴⁷ мнози космы истъргаше от неа. Негда же симъ образъмъ самоистазаниа маститына брады своена доухъ и срдце свое насыцааше, каашеса скоро и тѣкмо за тимъ оудалашеса въ клетъ своя и тамо, негодоуа намъ и на отца Василиа Чернадо, на възъ възгарскыи

[с. 21]

народъ, него же нарицааше невѣждымъ, дълго прѣдъ зерзаломъ стоа, расплеташе ѿ гребенъмъ, оуглаждаа ѿ щетинож метлож къ дланиа, орошеннаа благовоениемъ амврейнымъ, оумацааше, благообразии и благовоениа ради.

Тако, брате Александре, коль не роптааше и не псуевааше отъць Константинъ на отца Проигоумѣна Василиа ради него неразоумьныхъ попоущении, коль не (сърдѣаше са), гнѣваашеса, коль не водѣаше него за остротыа речении и сарказъмъ, отецъ проигоумѣнь пакы дързновенно смѣнашеса нему въ очю,

⁴⁵ Следва зачертана неразчетена дума.

⁴⁶ Първоначално покровителстваваха, поправено на покровителстваваша.

⁴⁷ Първоначално персты раздраженными, поправено на раздраженными персты.

вЪздаа яемоу тоѧ же мѣроѧ съ смѣхомъ.

Ты же, брате и друже Александрѣ, неси таковъ и не вЪздаашь мѣне прѣзърениемъ дружбы, другаго соущѣ сложениа оума. Смиреномадръ⁴⁸ бо яеси и оума своемоу повелеваеши, трудолюбивъ яеси⁴⁹ яко пчела, неси того стършена, съсал на готовнеплодъ трудоу иныхъ.

Симъ бо характерымъ мнози одарены сать, подобно лестилюбителю смѣхотворцю и всецкоу возлеса телю, праздносоуѣтливомоу отцю проигоуменно нашему. Знаѧ, ты скромности дарымъ от Бога надаренъ яеси, не лъжепостничаши, не оумерсуваѧеши плоть⁵⁰ и доуша своѧ

[с. 22]

скоупости ради на подобие тракыисъкыныхъ скоупъцъ, иже нынѣ въ притчехъ слывоутъ, питашеса єдинымъ зловоннымъ лоукымъ, не яеси грахъ, якоже некогда толко питашеса єдинымъ хлѣбомъ и лѣсными орѧхы⁵¹, не оумастивъ гортанъ своѧ ни тоукымъ маса, ниже рыбъ и илемъ, даже и винымъ, но ядеши и пиаши си в сытость, и Бога славиши за все, непосылаемое тебе съвыше въ пицоу плоти и крепость доуши, благословаѧ садьба своѧ по вса дни.

Къ томуу, друже, аще и ни єдинымъ словомъ о настоѧщихъ дниехъ и трудоу своихъ не напоминаеши комоу либо, рада и трудоудаса тайно отъ завистливаго ока людий, обаче пакы прѣдчоувствоуѧ и знаѧ, яко ты и въ мгновении семь праздныъ несли, роуки же свои сложа крестымъ⁵² не почиваеши, подобно многимъ ленивѣцямъ, нечѣто же великое замышлѧа, оуготовлаеши са затъмисти скоро не тѣкмо противника своего - отъца Василиѧ Чернаго и иныхъ съписателии, алчаниныхъ и жажданиныхъ стажати злата, сребра трудоу своими, но даже и самаго себе.

Сего ради очи мои непрѣстанно взираѧтъ въ та страна, идеже ты, отнелъ же [с. 23]

твои разоумъ трепещеть, синаа новымъ невидѣннымъ досенѣ блескымъ свѣта, аще оуже отчѣсти и слабо блескнуувышемъ кратковрѣменно оумымъ приснопаматнаго⁵³ отъца Бокора Тракыискаго. моужа, єдинаго прѣдвѣстника твоего пришествиѧ в миръ ради славы българскаго народа.

Благословаѧ та оубо на подвигъ чести и на великаѧ брань со вслепожирѧщими чоудици⁵⁴ и со оужасными вразѣх наоукы, желѧ тебе пълнаѧ побѣда на ны, тѣржество Аврамаѧ и Давида.

---

⁴⁸ Следва неразчетена зачертана дума.

⁴⁹ Следват две неразчетени зачертани думи.

⁵⁰ Следва свою зачертано.

⁵¹ Първоначално орѧхы лѣсными, поправено на лѣсными орѧхы.

⁵² Първоначално крестымъ, сложа поправено на сложа крестымъ.

⁵³ Последната дума е вмъкната в междуредието.

⁵⁴ Първоначално чоудици вслепожирѧщими, поправено на вслепожирѧщими чоудици.

Давидъ бо ирон, аще и малорастъ бывъ⁵⁵, во время онъ, воистина силою необыкновенною своего духа и воли вельми мажественъ оказалася: Маса пражика художественно, победи великаго Голиада и отъсече ему главу во исполнении стихъ псалмопѣвца: „Да воскреснетъ Богъ и расточетъся врази его!“.

Обаче, отражающеуспешноударитвоихъ⁵⁶мысленныхъиднействительныхъ врагы единого, мести, следуютъ тебѣ охранятися въ единоборствѣхъ съ враговъвѣка сего: рѣза остринемъ⁵⁷ смъртноснаго обогодоустрадаго меча своего, кола, оубиваа

[с. 24]

въ ярости своего праведнаго гнева, како бы не пресеклъ и самаго себя, и не зазубреша мечъ не отоуждаа, паче о собственое заблуждение новаго твоеа, како бы воли впраженноа речина, рѣжа, брате, следуютъ чаше быти⁵⁸ остнемъ, дабы оучаститися движению неа хода.

За симъ молитетвоуа ти здравина, благоденствина твоемоу телу и пзнаго мира твоеа души. Аминь.

Привываа во Христѣ смиренныи братъ твои

Зоиъ Аристарховъ

Мѣсаца Юниа

7аго дѣна

Индикта 4.

1887 лѣто отъ

Рож. Христ.

---

⁵⁵ Следва како ты, зачертано.

⁵⁶ Следва вразѣ, зачертано.

⁵⁷ Следва своемъ, зачертано.

⁵⁸ Първоначално бадати, поправено на быти.

Послание
от
Зоил Аристархов¹
към Александър (Аскаландър) Ъгълски (Онгълски)
1887

Послание

към

Просветения, великомъдрия, ученолюбивия,
възжелания от сърцето мой другар Александър Ъгълски

от

Смирения духом схимник и негов другар

Зоил Аристархов

„Ум царува, ум робува,

Ум патки пасе“

(Нов. Бъл. Пословица.)

Не от някаква неприязън или коварство или със задна мисъл, а най-вече от истинската дружба воден ти пиша, възлюбени друже, умолявайки те с цялото смирение на своя разум и от дълбините на сърцето си заради Христа, пострадал за нас на кръста, да не се разгневиш от това послание, както и от неразумните думи, или неточните мои изрази, да възнегодуваш и да възроптаеш на мен, искрения твой другар, докато четеш написаното в това послание и ги почувстваш като оскърбление или нарушение на сладостния покой на твоето самозабвение, но прости ми, брате, великодушно за всичко, и с предчувствие и с ум да разсъдиш, четейки.

Повече от всичко, моля те, да укрепиш своето сърце с търпение, а духа си със своето смирение и правдолюбие, за оправдание на самата истина, както подобава на истински философ и деец, който изпълнява своя дълг със съзнание за правотата на своя разум. Ти, твърде работиш, трудиш се и през деня, и през нощта на попрището на науката и човешките знания за благото и ползата на ближните, жадуващи и стремящи се към просвещение и процъфтяване на младия български народ. Както е казано: „На разумния човек подобава не към светската или скоропреходната слава да се стреми, а към безтелесната, нетлен-

---

¹ Зоил е древногръцки граматик, оратор-киник, философ-софист. Вероятно е ученик на Поликрат. Той е учител на Анаксимен Лампсакски и Демостен. За него се казвало, че говори против всичко и против всеки. Зоил е известен най-вече с критиката си на Платон, Исократ и Омир. Аристарх е древногръцки граматик и литературен критик, главен библиотекар на Александрийската библиотека.

ната, ако тази слава е крепка на земята, от нея е честта в бъдещите поколения и венци, слава, подпечатана с истинската любов към всичко трезвомъдро, затова и полезно.“

Защото светската слава и велемъдростта суетни са, тъй както човекът със слабия му ум; светската слава е пълна с временна прелест, лъжлив блясък, тя е и преходна. Както огненият вятър, като идва със своето гибелно духане и изгаря листата на тревата, растителността и дърветата, като не оставя една капка влага, те не укрепват заради сушата и увяхват, така и тя. Човекът е като нежна билка трева, растяща в полето и в дебрите, докато истинският дъжд я напоява и слънцето сгрява земята, достигайки с благотворна топлина корените ѝ, тя расте и се раззеленява, укрепва и цъфти, услаждайки зрението и обонянието на човека. Така и човекът, докато съзнанието за истината и правдата напоява сърцето му, духът му се сгрява от светата истина и правдата изпълва сърцето му, прониквайки с топлината на вярата ума и разума му, самият той расте в Бога, разцъфва добродетелта и разумът му сияе с благоухания, с искрено и благо слово, весели с добри дела сърцето и душата на всички копнеещи и задуващи за неземните добродетели.

Светлината подобно на истината и небесната правда не блести с лъжовно сияние, както светлината излиза изкусно от лъжата, но сияе с нелъжовната светлина на светлата небесна дъга, с това спасително или успокояващо божествено знамение преблагият Господ обеща на спасените от него от потопа хора края на катаклизма, за да не се повтори той никога, докато нейното явление украсява небето.

Така и човешкият разум никога няма да се помрачи, докато от обещаната правда бъде осветяван. Ако и да съм пред Бога нищ и невярно съдещ, пак, аз брате, не вярвам, отричайки се от тях като от сатаната, подобно на древните някога мъдруващи елини, вярващи нечестиво в идолите и всякакъв род множащи се богове, [които са] представи на мнимия разум, създадени от изкусни човешки ръце, говорейки с устата на софиста и схоластика това: „Всички същества са подобни на боговете, като сътворени по техен образ и подобие, затова и по разум не са по-ниско от създателите си. Защото всичко може да бъде постигнато от човека и неговия разум.“ И казват още: „Ако и да не е дадено на човека да достигне небето, тъй като е безкрилен в същността си, но в ума си е крилат и може да лети и да се възвиси в твърде ветрени, едва съзираеми с око области или с едното въобръжение да съзерцава с разум, изследвайки и проумявайки порядъка и законите на естеството на всичко видимо и невидимо“. Тези мъже, гледайки през окото на гордостта, толкова се превъзнесоха над всичко, създадено от самия Бог, и достигаха до предела на здравия разум и така погубиха и остатъка от него.

Затова преблагият Господ спусна над тях мракобесна тъма, те сами се низвергнаха от тези недосегаеми висоти. Защото докъдето бяха достигнали, въздигнали се със своя слаб ум, паднаха долу в паяжина-та на безумието и свършиха твърде посрамени.

Казвам ти, такава беше волята на Всевишния, с тяхното изтребление и съсипване да се отвори място на друг вид ум – благообразен, смирен, който не безумства със своите оперения, отрекъл се от маймунското подражание на тези многословни глупци, на които не мъдрост, но като на безсловесни скотове трева за храна подобаваше.

Прочее и птиците небесни, възнасяйки се горе, далеко в небето отиват, но пак на земята присядат. Те смятаха во веки веков там да останат. Впрочем птиците, ако и често да се опиват от ефира, но пак на земята снизхождат, изпитвайки нужда да се хранят със зърна на трева и растения, [и] като кълвяха добрите семена, те мислеха, че може само с ефир да се хранят. Но понеже ефирът не ги хранеше, поради духовния и телесния си глад, заради своето лъжемъдрие тези накрая разума си изядоха. Истински смиреният човек се отличава със здрав разум. Той с истината се укрепва, храни се с вяра в Божия промисъл, която му дава насъщен хляб за душата, плътта и тялото. Защото всеблагият Господ всичко премъдро е сътворил и е дал място на всичко във вселената. Няма негово творение, няма скот, гад, риба или влечуго, няма ядливо биле, камъни или друг метал, пращинка, даже зърно, което да не е намерило място на себе си във въздуха, на земята, във водата или в земните преизподни. На думата и даже на всеки звук е дадено място в съжденията на разума. На всяка дума поради едни или други логически тежести в словесното изражение на мисълта подобава точно, неизменно, определено в слога място според законите на синтаксиса и всяко преместване на думите в какъвто и да е смисъл извращава точността на слога, често и желаната сила на изразената мисъл.

Ти, брате Александре, всичко това, същинските нелепости на всички слаби писания, като узна още от ученическите дни, като състезателен кон всички препятствия презря и със своето мъдрословие се устреми право в бездната на знанието, давайки воля на своя неударжим ум да побърза, без да се оглежда насам и натам, за да открие истината на хората, като петел, който като търси зърна за кокошките на сметището и като намери такива, разривайки земята с крака и къпейки се в праха на разритата от него пепел, за да я изчисти от досадни насекоми, плесна с ръце, както този петел с крила и радостно възкликва: „Кът, кът!“ Или подобно на Архимед възкликна: „Еврика“, което ще рече „открих“.

Виждам те отдалеко как се смееш много на тези мои изрази. Смей се, брате, и аз немалко причастен към този смях бях, смеех се, до-

като пишеш. Смей се, но все пак побързай да се опомниш бързо от този род душевни или сърдечни излияния, за да не би, съхранявайки в самота характер и благоразположение към труда, да не се отвлечеш задълго от истинния път на своите размишления. Защото излишният смях, както и силната ярост развъртават душата, те са бързи водачи към тъмата и безумието. Ходещият в тъмата лесно се препъва и в една най-малка греда.

Аз, брате, не желаяйки това, се моля за теб да следваш без препятствия по пътя към слънцето на своя разум, за да се свети умът ти със сиянието на правдата за слава на Христа, Бога наш, докато изследваш законите на природата на езика, гласа на буквите, отдавна изобретени и установени от нашите предци, вдъхновените при честнейшия превод чрез техния труд на божествените книги от гръцки език от Бога апостоли, благоверните отци, преподобните св. св. Кирил и Методий удостоени във възпоминанията на монаха Храбър²; както и дивния правопис на думите на медоточивия и сладкогласен древнобългарски език на нашите прапраотци.

Като подражаваш на преводите на първодуховните наши учители (да се слави вечно паметта им), в същото време надарен със същински небесен дар на писател, мисля, че непогрешимо си длъжен да се стараеш като неуморен труженик да работиш на това поприще с проповеди и учения, за да поучаваш и наставляваш по-малките си и неразумните братя да учат майчиния си език, както е благо и правословно. В същото време те моля никога да не изстива твоя стремеж за правилно изгонване на всички нечистоти, навлезли по време на гражданското умозатъмнение на българския народ всред новобългарските думи, които са знак на всякакъв род и вид варваризми³.

При това, ако и да се славиш като полиглот (многоезичник), сиреч знаещ и успешно владеещ много езици, пак трябва да се пазиш да не би при преследването на тези варваризми да не се поддадеш под влиянието на техния твърде художествен или хитросплетен строй и така неволно да изгубиш и останките на някои специфичности на чистата българска реч.

Така че, брате, подобно на Соломон, обичай правдата заради истината, а не от човешко тщеславие и лукавство, с меч я разрешавай, установявай и накрая осъждай нечестивите варварски писатели, техният ум изконно помрачен е от сатаната и неговите адски чада и така в

---

² Черноризец Храбър.

³ Авторът препраща към известната статия на Ал. Теодоров-Балан „Ние спрямо езика си“, публикувана първо в бр. 37- 38 на в. „Балкан“ от 1883 г. и препечатана по-късно в „Периодическо списание на БКД“, кн. 18 от 1885 г., с. 455-461.

(с)писанията и в науката пишат и сами науката разпъват като Христос, тъпчейки я с нечестиви, кални и зловонни крака, както и всичко, което е било осветено от нея във времето на първите равноапостоли наши, сиреч не познавайки нейната святост, правят това.

Ти, ако и да е потиснат умът ти, поради това не ти прилича да летиш с насмешка и да прелиташ над областта на здравия разум, сприги и бащински насочи ги към пътя на истината и въздържанието, понеже си по-мъдър от тях, за да не се хранят повече с празни мечтания и притворни помисли. Така това добро направил, ще се удостоиш с велика похвала от целия учен свят, тъй както друг път нееднократно си се ознаменувал с достойнство, възприемайки за себе си званието учител и проповедник, затова и мнозина те нарекоха свой благ учител и днес още те наричат така, като повярваха в постоянния ти разум, че си разсеял тъмата пред очите им и сега виждат истината, защото в проповядването на звукословието спасението на бащиния си език намериха.

Тези твои ученици и днес очакват много от теб, изгарят от жажда да им известиш законите на терминологията и синтаксиса – онова дивно изграждане и съчетания на думите в най-чистата българска реч, която използваш, когато пишеш в списанията и която проповядваш неизменно от началото, от времето, когато излезе на попрището на науката и разума, по-вещ от мнозина.

Разсей, брате, и тая тъма, за да не би да блуждаем, следвайки те сляпо като тези сляпохромни, водени от сляпохром, виждащ само с едното око, и в своята слепота и хромота главите си един друг да разбием, блъскайки се сляпо. Свали завесата на мрака от нашите очи, за да видим красотата на твоя свят, отколкото сам да виждаш истината на нещата. Защото истинното слово е спасително, то често може със своята свръхестествена сила да превърне глупавия човек в умен, а безумният и измъчван от бесове филолог да спаси от безумие и мъки. Затова са пример чудотворните слова на Господа наш Иисус Христос. Непостижими са Божиите препоръки, буквите на Божия закон във всички негови творения, ако и в дара на словото да са докрай неприложими.

Да не търпим безнаказано никакви изменения. Защото истината от нито един най-малък звук, даже и една черта не може да се отнеме, камо ли цяла дума. Така сътвори Господ: бащиното да се съхранява навеки, предавайки се от наследници на наследници и на поколенията. В това бащината вяра, добрите нрави и благите обичаи, както и разумните закони на бащината страна, заедно с езика или диалекта се състоят.

Също така, казвам ти, като ти припомням велемъдрото изречение

на някакъв в древността славен мъдрец: „Трудно е да се измени природата на нещата с неразумна сила. Още повече не подобава на слабоумния човек. По-добре е той да следва унаследения закон на природата, като приспособява разума си към най-доброто свое благо, отколкото да изкривява своята природа, защото не е по силите му нищо по-добро от себе си да създаде с мними насилствени преобразувания. Защото е безумие срещу даденото по рождение да се върви: отклонявайки се самопроизволно от природата на нещата, той загубва или образа на своята натура, или нейния чист разум.“

Брате, и аз виждам, че не е време истинският славянобългарин да говори и да пише с немски или други чужди на диалектичкото сложение на българския език. Понеже обаче и не толкова отвратително бива, често даже на тъма подобно, смешно и за осмиване достойно, най-вече на теб подобава да бъдеш страж на това поприще, като високоумен в писанията, богат с опит, надарен с мъдрост, да не се даде пример за такова мракобесие или друго зловредно влияние, принасящо затъмнение на слънцето на разума, да се намесиш в списанията на харатейното дружество, тъй като досега много невярно се отстранява чрез предварително обсъждане и не се допуска в безукоризнените книги поради старанието на никога недоверяващия се, още и (невеж) радителен мъж, досега славец се по име отец Василий Черний.

Същността на търсенето на много мъдрост не е в спасителните съчинения с поучения, но тъкмо в софистическите и обилни с педантизъм книги, [тъй като] невежиат, слаб в мисленето, няма сили да отличи мъдрото от (ценното), смешното.

Ти, брате, натопи обилно своето перо в черното мастило, след което с начертаването на ясно и неоспоримо слово, както ти подобава, глас въздигни като от Бога вдъхновен мъж и вопълът на истината изригни из гръкляна си, укрепи духовете им и възправи ги с чистота на чистото знание. По този начин насочи ги с благообразни [слова] по пътя на истината и езикословното познание, давайки на техните зрящи, но нищо невиждащи очи, на техните слушащите ги, но затъкнати с незнание уши да прозрат и да чуят истината.

Брате Александре, колкото и усладен да бе духът ми с четенето на писанието на някой си твърде мъдър, мастита вълхва и цветолобител мъж, който по време оно, пътешествайки по българската земя, от нейното обаяние и прелест пленен бе и дори вдъхновен с поетически слог, което и повествователят описа в най-малки подробности, каквото узряха неговите очи и ослушаха неговите уши по пътя, пътешествайки на кола място от богоспасаемия първопрестолен град на българската земя София (Премъдрост) до пределите на обетованата, от древността богохранимая прелестна пустиня и обител на нашия свети

Йоан Рилски, толкова възнегодува грешният мой разум, когато видя колко изкривено бе това ласкателно за българското сърце описание на бащиния ни език. Колкото бях обаян от смисъла му, толкова с униние изпълни се сърцето ми от този превод.

Кой преведе това описание, кой тщеславен невежа, движен от желание подвиг някакъв да извърши, поради незнанието на бащиния език, нито дори синтаксиса му, с кощунството си наистина изкриви и измъчи и оскверни това дълбоко ослаждаващо ума описателно-историко-поетическо творение на отца Константин Пращки. С какви думи да изкажа пред теб, друже, моето негодувание, а и с обидни слова да го нападам. Ако и да го нарека кощун в правотата на своя гняв, поради нелепия му слог пак малко ще му бъде. Понеже той, този ученик невежа, с намерението да обогати българската писменост с превода на съчинението на отец Константин Пращки, нелишен от ревност, но тъкмо поради пълното незнание на образа на своя матерен език от умното сътвори глупаво. Изгонвайки онези варваризми, сам изпълни с варваризми своя превод, както и с такива соленици, каквито няма в него.

И какво ли не може да се намери в този превод, и германизъм, и чехизъм, и мракобесие, тъма на тъмите! Четейки, като че ли препъваш краката си в някакви камъни, и умът, както и езикът, като че ли пропадат и се възправят един след друг от препъвания в слога. И рекох си на ум, не беше ли по-добре сам лично да извърша подвижническия подвиг и пътешествието на стоте апостоли, или стоте поклонници в тая пустиня на св. Йоан Рилски, по този същия път на отец Константин и със своите очи да видя и проумея тези толкова художествено описани прелести на онази страна на бащината земя, отколкото да се разпъвам като мъченик с четенето на превода на някакъв си неук.

И пак си рекох, четейки нататък: това е като да се намеря в един момент пред готова маса от скъпо дърво, украсена твърде художествено и покрита със златна тъкан, на която са сложени блюда от горещи ястия и пития, които не могат да се вкусят.

Над което описание, като размишлявах, с четенето до края не можах да се насладя. Разбрах, брате, колко понякога и писанията с извращения са пълни. Да ме накаже Господ, рекох си, с тежко наказание и мен грешния за всеки от моите грехове.

Рече Господ Бог: „На човека превъзнасящ се с гордост, разума смири, като разсееш неговия ум като прах земен от духането на вятъра, мъдростта му погуби и накрая разума му замени с невежество и глупост, нека простотата блесне в мисълта на отричащия се от своя език и да бъде той посрамен с неговия език.“

Така рече Господ Саваот. Не търпи Всевишният Бог никакво от-

стъпление нито от истината, нито от ясността, точността, или лекостта, плавността, правилността и образността на този последния, сиреч слога.

Не се ли посрами така и някой си мъж на име Василий, макар с чаромътието на звука да се бе прославил във време оно. Днес схизма приел, подстриган от изкусен бръснар, отделил се от този суетен свят и затворил се в своята килия, тъй като си наложи обет на мълчание, зад глухозатворени врати за прощаване на греховете ежечасно се моли и търси милост от Господа Исус Христос. Както речено е в писанията: „Суета сует и всяческа суета!“⁴ Прости, брате, на мен недостойния, ако те попитам: какво правеше и къде се намираше в това време отец Василий Черний, когото неговите космати братя бяха поставили проигумен на обителта на това ваше харатейно дружество. Къде бяха неговите очи, неговият слух, когато реченият този преводач възжела и възжажда безсмъртна слава, надявайки се да се изпълни волята му. Видя ли той или още със смирение в съня си ослаждава своя дух. Защо, брате, не видя този пропуск на протосингела и логотета свой отец Тодор Етърски, така тази божествена книга не би била толкова осквернена с този невзретен превод, по-лош и от писанията на много глупци! За какво този отец Василий допусна до олтара на служението на науката и онзи мастит отец Петър Пешкий, наричан стоок Аргус⁵ харатейни. Защо, брате, този мъж не му нареди да пази „Периодическото списание“ от всички изкушения на лукавия, като избран да съди в него доброто и нелепото в писанията, макар неотсъдил критично много поетически и непоетически, и хвърлил ги в паяжината на людското забвение, осмиване и поругание.

Защо този мъж, казвам ти, млад в разума си, макар и братат, не се възмути и не се възпротиви никак, поне от кривословието на този неоперен още с опит ученик. Защо не изпрати и не поучи този още толкова млад при патриарсите на българския език и българската словестност – законодателите – Петко и Николай Мнененски. Как да се разбере този пропуск, или, брате Александре, „врана на враните очи не кълве“. Така ми се струва на мен, или един друг се плашеха, или с невинно младежко страхопочитание един друг взаимно дарявайки се, покровителстваха се неуместно.

В края на всички разсъждения ще добавя: колко братята от харатейното дружество не са в час, тъй като не подобава да не съзнават укора за съзнаването на своите грехове. О, от страх и ласкателство развратени! Всякаква кал на тях хвърляте, макар сами да сте потъна-

---

⁴ Еклезиаст, или Проповедника, 1:2.

⁵ Стоок великан-пазач в старогръцката митология, който никога не затварял всичките си очи.

ли в кал до уши! Поради което, въздържайки се от смях, съобщавам ти, друже, как и отец Константин Цветолюбител сам насаме казваше ми често⁶, негодувайки от превода на своите съчинения на български (език) диалект: „Не узнавам, казваше отец Константин, нито себе си, нито мисълта, нито дарбата своя в тези повредени, пълни с грешки преводи, като че ли истинската българска реч с краката нагоре е обърнатата, на дърво прикована, разпъната, измъчена, оплюта и всевъзможно изтерзана. Поради това аз, грешният досега останах чужд за топлината на съчувствието на моите съплеменници съдии, тъй като не можах да постигна смисъла на първообраза на моите писания, станал глупав поради превода на този млад ваш мъдрец.“

След това, като отвръщаше посрамен поглед от моите очи, с дълбока въздишка се хващаше за своята черна брада, и давайки воля на отчаянието си, теглеше я много със своите раздразнени пръсти и много косми изтръгваше от нея. Понякога по същия начин на самоизтезание на своята мастита брада духа и сърцето си насищаше, покаяваше се бързо и веднага след това се оттегляше в своята килия и там негодуваше спрямо нас и спрямо отец Василий Черний, спрямо целия български народ, наричайки го неук, дълго стоеше пред огледалото, разпиташе я, чешеше я с гребен, приглаждаше я с четка и с ръка, наръсена с благовоние на амбър, я намазваше за благообразие и благовоние.

Така, брате Александре, колкото и отец Константин да роптаеше и да псуваше отец проигумен Василий за неговите неразумни пропуски, колкото и да се (сърдеше), гневеше, колкото и да го бодеше с остротата на езика и сарказма, отец проигуменът пак дръзновено се смееше в очите му, отвръщайки му със същата мяра със смях.

Ти, брате и друже Александре, не си такъв и не се отнасяш към мен с презрение в дружбата, тъй като си друг в същността на мислите си. Смиреномъдр си и на своя ум заповядваш, трудолюбив си като пчела, не си като стършела, като съсел на готовия чужд труд.

С такъв характер мнозина са надарени, подобно на ласкателюлюбителя и смехотвореца и всичкolasкаещия празносуетния отец проигумен наш.

Като знам, че ти със скромност от Бога надарен си, не лъжепостиш, не омърсяваш плътта и душата си със скъперничество подобно на тракийския скопец, днес в притчи прославян, хранещ се единствено със зловонен лук, не ядящ грах, който някога уж се хранеше само

---

⁶ В. Попович работи с К. Иречек в Учебния съвет към Министерството на просвещението и като допълнителен член на комисията за възстановяване на дейността на БКД и преобразованията в устава му. За контактите им вж. Иречек, Т. 1, 1995: 67, 100, 157, 296, 478, 502, 517; Т. 2., с. 27, 67, 197, 223, 348, 353, 372, 374-375. Но отношенията между двамата не са особено приятелски.

с хляб и горски орехи, не замърсявайки гръкляна си нито със залък месо, нито с риба и олио, даже и вино, но ядеш и пиеш до насита и Бога славяш за всичко, изпращано на теб свише като храна на плътта и крепост на душата, като благославяш своята съдба всеки ден.

Освен това, друже, ако и да не напомняш нито с една дума за днешните свои дни и трудове, работейки и трудейки се тайно от завистливите людски очи, обаче пак предчувствам и знам, че ти и в този миг празен не си, не почиваш, скръстил ръце подобно на много ленивци, замисляйки нещо велико, приготвяш се да затъмниш скоро не точно своя противник – отец Василий Черний и други писатели, алчни и жадни да натрупат злато и сребро със своите трудове, но даже и самия себе си.

Поради това очите ми непрестанно се взират в тази посока, където си ти, където твоят разум трепне, осенявайки с нов невидан досега от света блясък, който не се сравнява и отчасти със слабо проблесналия кратковременно ум на приснопамятния отец Бокор Тракийски мъж, единствен предвестник на твоето пришествие в света за слава на българския народ.

Ето защо те благославям в подвига на честа и великата война със сляпоизгарящите чудотворци (?) и с ужасните врагове на науката, като ти пожелавам пълна победа над тях, тържеството на Авраам и Давид.

Давид бе герой, ако и да беше малък на ръст, в своето време със силата на своя необикновен дух и с воля твърде мъжествена се оказа. Мятайки прашката изкусно, победи великия Голиат и отсече неговата глава в изпълнение на стиховете на псалмописеца: „Да възкръсне Бог и да се попилеят враговете му“.⁷

Обаче, отразявайки сам успешно ударите на своите мислени и действителни врагове, от мъст трябва да се пазиш в единоборствата с мракобесието на този век: режейки с острието на смъртоносния, наострен от Бога свой меч, колейки, убивайки в яростта на своя праведен гняв, да не би да пресечеш и самия себе си, и да не назъбиш меча си, без да усетиш, най-вече защото за собствено заблуждение новата твоя впрегната като че ли с воля реч, като режеш, брате, следва по-често да бъде ос, за да се засили движението на нейния ход.

За което моля се за здраве и пълен покой на душата ти. Амин.

Пребиваващия в Христа смирен твой брат

Зоил Аристархов

Месец юни

7-и ден

Индикт 4

1887 година от Р. Хр.

---

⁷ Псалтир 67:1.

Полемика/Discussion

Милена Цанева
Софийски университет
svetla_tsaneva@abv.bg

До редакцията на сп. „Литературна мисъл“

Milena Tsaneva
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Letter to Literaturna missal

Summary

In her letter to the editors Professor Milena Tsaneva shares her doubts of the trustworthiness of some remarks in the “Notebooks-diaries” of Academician Petar Dinekov, published in Biblioteka Journal. Particularly, those regarding her father – Acad. Georgi Tsanev and the poet Nikola Vaptsarov. She quotes parts from the published memoirs of Hristo Radevski about Vaptsarov, as well as her own, and compares them to those written by Petar Dinekov.

Keywords: Milena Tsaneva; Georgi Tsanev; Nikola Vaptsarov; Hristo Radevski; Petar Dinekov; memoirs

Уважаема редакция,

Пиша Ви във връзка с в публикуваните от сп. Библиотека откъси от дневниците на акад. Петър Динеков, където прочетох редица неща, в чиято достоверност се усъмних. И искам да Ви обърна внимание на едни от фрапантните случаи, които засягат специално моя баща – акад. Георги Цанев.

„Спомням си много ясно – четем в един от тези откъси – как в първите години след 9 септември, още когато Съюзът на писателите беше на ул. „Леге“, един ден Караславов пред група от 5–6 души заяви ясно и категорично, че Цанев не доценил поетическия талант на Вапцаров. Караславов лично му занесъл стихотворения на Вапцаров

(като всеки млад човек и той искал да си види името в едно солидно списание като „Изкуство и критика“, още повече, че около списанието се беше събрала цяла група прогресивни писатели). Цанев прочел стихотворенията и ги върнал с думите: „Кажете на това момче, че от него поет няма да стане“. (сп. „Библиотека“, кн. 5, 2014, Запис от 17 април 1965 г.)

За този, който познава Г. Цанев като човек и литературен критик, е ясно, че „цитираните“ тук, като уж казани за Вапцаровата поезия, думи, са твърде необичайни за неговото поведение и речник и будят основателни съмнения за своята достоверност.

Не се наемам да гадая как и защо въображението на Г. Караславов е породило в различни варианти тази версия за пренебрежителното отношение на баща ми към поезията на Вапцаров. Но, щом се е поставил този въпрос, ще започна с автентичното свидетелство на Христо Радевски за първата среща на Г. Цанев с Вапцарова творба.

Споделяйки, че Вапцаров му е чел някои свои стихотворения, за да чуе мнението му преди да ги публикува, въпреки че не винаги се е съгласявал с него, Радевски разказва следното: „Чете ми и поемката за деца „Влак“. Казах му, че не ми харесва, че е многословна, разточена и не помня още какво. Той и за нея упорстваше. Моите доводи не му се виждаха убедителни. Най-после ме помоли да я дам на Георги Цанев – да видим той какво ще каже. С Цанева той не се познаваше дотогава. Изпълних молбата му. Една лятна привечер ги срещнах в градинката пред военния клуб – сега Дом на Народната армия. Какво са говорили – не зная, аз бързах за някъде и ги оставих сами. После Кольо ми каза, че Цанев му направил почти същите бележки. И той към тази поема вече не се върна.“ (Радевски, „Живи като живите“, с. 222-223).

Тази история на случая е бегло отбелязана от П. Динеков, като разказана му от Г. Цанев, наред с подробното излагане на твърденията на Г. Караславов, без да се вземе отношение към достоверността на единия или другия разказ.

Фрапантно недостоверен, противоречащ на действителните обстоятелства, които зная, е и следният разказ на Караславов, намерил място пак в дневниковите записки на П. Динеков като препредаване на разказаното от Бойка Вапцарова:

„Радевски занесъл на Цанев „Моторни песни“ с рецензия за нея – да я помести в „Изкуство и критика“. Цанев не я поместил и това е всичко. Бойка обяснява, че това не е станало поради някакво недооценяване на Кольовите стихове, а защото Цанев просто се страхувал – цензурата вече била нарочила списанието, обръщала му внимание няколко пъти, връщала му материали. Оттук и страхът на Цанев. Бой-

ка изрично подчертава, че не става дума за подценяване на самите стихове и че не знае Кольо да е пращал стихотворения за „Изкуство и критика“, които Цанев да е отказал да напечата с мотивировката, изтъкната от Караславов“. (Сп. „Библиотека“, кн. 5, 2014 г., запис от 17 април 1965 г.).

В това препредаване на казаното от Бойка Вапцарова има едно показателно противоречие. От една страна, се повтаря мотивировката на Караславов за „страха“ на Цанев да публикува стихове на Вапцаров, а от друга, се твърди, че Вапцаров въобще не е изпращал стихове на „Изкуство и критика“. По повод на последното твърдение (което всъщност е и вярното) Бойка дори моли П. Динев да напише за това специална статия за сборника, посветен на 70-тата годишнина на Г. Цанев, за „да се разсее мълвата, която се е пръснала за случая с Вапцаровите стихове“. Но кой знае защо П. Динев я убеждава, че подобна статия щяла да има „обратен резултат“.

Що се отнася до обидното твърдение за страх и презастраховане от страна на баща ми, мога само да припомня прогресивното съдържание на неговото списание, заради което той наистина имаше чести разправии с цензурата. И до днес в семейния архив съм попадала на изхвърлени шпалти със задраскани с червения молив на цензурата текстове. И показателно е, че, въпреки това, в края на краищата някои от тези текстове са били отпечатвани, което показва, че Г. Цанев не се е страхувал, а се е борил срещу цензурните забрани.

Нищо не потвърждава и казаното от Караславов, че Радевски занесъл на Цанев стихосбирката „Моторни песни“ с рецензия за нея, която Цанев отказал да отпечата. Можем да се запитаме защо тогава Радевски не е предложил рецензията си другаде? И защо този факт не е отразен в спомените му за Вапцаров в „Живи като живите“?

Във връзка с това мога да свидетелствам, че до 9 септември баща ми въобще не е познавал стихосбирката „Моторни песни“. Наистина би било логично Вапцаров да му я изпрати, както много автори са му изпращали своите новоизлезли книги. Но защо тя не е стигнала до него?! В кабинета на баща ми, в който беше и редакцията на „Изкуство и критика“, винаги имаше купчина от изпратени от авторите им новоизлезли книги, в която купчина се ровеха сътрудници на списанието, дошли за среща с редактора. Но да приема че някой от тях е взел стихосбирката на Вапцаров и не я е върнал, е твърде произволно предположение. Така или иначе, без да мога да обясня защо, аз мога само да свидетелствам, че до публикациите ѝ след 9 септември баща ми не е познавал стихосбирката „Моторни песни“ и поезията на Вапцаров.

Не мога да завърша, без да отбележа и абсурдното твърдение на

някой от редакторите в една от обяснителните бележки към откъс от дневниковите записки на П. Динеков – че аз съм била съпруга на унгарския българист Петър Юхас, с когото по-късно съм се развела. Познавам Петър Юхас от студентските си години. Беше много симпатичен младеж. Но никога не съм се омъжвала за него. И въобще съм се женила само веднъж.

Изпратих това писмо до редакцията на сп „Библиотека“ с надеждата, че ще се отнесат с внимание към тези мои възражения и ще им се даде по някакъв начин гласност, но така и не получих отговор.

С уважение
Чл.-кор. проф. д-р Милена Цанева